

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İKTİSAT ANABİLİM DALI
TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

SINAI MÜLKİYET HAKLARININ EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNDEKİ ETKİSİ:
TÜRKİYE DÜZEY I BÖLGELERİ ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hülya ÇUVALCI ÖZTÜRK

MAYIS - 2019

TRABZON

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İKTİSAT ANABİLİM DALI
TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

**SINAI MÜLKİYET HAKLARININ EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNDEKİ ETKİSİ:
TÜRKİYE DÜZEY I BÖLGELERİ ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hülya ÇUVALCI ÖZTÜRK

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Adem KALÇA

MAYIS - 2019

TRABZON

ONAY

Hülya ÇUVALCI ÖZTÜRK tarafından hazırlanan “Sınai Mülkiyet Haklarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Türkiye Düzey I Bölgeleri Örneği” adlı bu Çalışma 27.09.2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından İktisat Anabilim dalında **yüksek lisans** tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyesi		Karar		İmza
Unvanı - Adı ve Soyadı	Görevi	Kabul	Ret	
Prof. Dr. Adem KALÇA	Başkan	☒	☐	
Doç. Dr. İskender PEKER	Üye	☒	☐	
Dr. Öğr. Üyesi Ezgi BADAY YILDIZ	Üye	☒	☐	

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylarım.

Prof. Dr. Yusuf SÜRMEŒ
Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca KTÜ-Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kılavuzu'na uygun olarak hazırlanan bu Çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını aksinin ortaya çıkması durumunda her tür yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ediyorum.

Hülya ÇUVALCI ÖZTÜRK

20.05.2019

ÖNSÖZ

Çok uzun zaman önce değildir ki, sınai mülkiyet haklarıyla ilgilendiğinizi söyleseniz diğer akademisyenler ve arkadaşlarınız size bir yabancı dil konuşuyormuşsunuz ya da daha da kötüsü garip bir inanca kapılmışsınız gibi baksınlar. Patentleri, ticari markaları ya da diğer sınai mülkiyet biçimlerini düşünmeniz, sizi uzman bir avukat veya çıkarları olağan tartışmadan farklı oldukça gizemli biri olarak tanımlamaktadır. Bir şeyler değişti mi? Günümüzde sınai mülkiyet politikası yeni manşetler yaratmakta ve de ulaşım, ticaret, sağlık, eğitim ve tarım gibi pek çok geniş alanlara yayılmaktadır. Kısacası, artık sınai mülkiyet haklarının neredeyse evrendeki herkesi bir şekilde etkilediği yaygın olarak kabul edilmektedir.

Çalışmanın tamamlanması sürecinde bana her konuda destek olan, bilimsel bakış açımı güçlendiren ve çalışmalarına özveriyle katkıda bulunan, öğrencisi olmaktan ve kendisi ile çalışmaktan onur duyduğum danışmanım, Sayın Prof. Dr. Adem Kalça'ya şükranlarımı sunarım. Bu tez çalışmasının hazırlanma sürecinin her aşamasında, ihtiyaç duyduğum her konuda bilgi ve tecrübelerinden faydalandığım, Sayın Dr. Öğr. Üyesi Yeşim DİNDAROĞLU'na minnet ve şükranlarımı sunarım. Araştırmalarım esnasında tezde takıldığım her konuda benden yardımlarını ve değerli fikirlerini esirgemeyen, araştırma kapsamında her türlü destek sağlayan Sayın Dr. Öğr. Üyesi Ezgi BADAY YILDIZ'a ayrıca teşekkür etmek isterim. Çalışmam boyunca yere sağlam basmamı sağlayan eşim Adem ÖZTÜRK'e ve oğlum Ömür ÖZTÜRK'e ve yaşamım boyunca attığım her adımda yanımda olan ailemin tüm fertlerine müteşekkir olduğumu belirtmek isterim.

Mayıs, 2019

Hülya ÇUVALCI ÖZTÜRK

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	IV
İÇİNDEKİLER	V
ÖZET.....	VII
ABSTRACT	VIII
TABLolar LİSTESİ.....	IX
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	X
KISALTMALAR LİSTESİ	XI
GİRİŞ	1-3

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE	4-19
1.1. Fikri Mülkiyet Hakları	4
1.2. Sınai Mülkiyet Hakları.....	7
1.3. Sınai Mülkiyet Hakları Türleri.....	9
1.3.1. Patent	9
1.3.2. Faydalı Model	11
1.3.3. Marka	11
1.3.4. Endüstriyel Tasarım	13
1.3.5. Entegre Devre Topografyaları (Yarı İletken Topografyalar).....	14
1.4. Sınai Mülkiyet Haklarının Önemi	14

İKİNCİ BÖLÜM

2. EKONOMİK BÜYÜME.....	20-28
2.1. Ekonomik Büyümenin Belirleyicileri	21
2.1.1. Beşerî Sermaye	22
2.1.2. Ar-Ge ve Yenilik.....	23
2.1.3. Ekonomik Politikalar ve Makroekonomik Koşullar	23
2.1.4. Ticarete Açıklık	24

2.1.5. Doğal Kaynaklar ve Coğrafi Koşullar	25
2.1.6. Doğrudan Yabancı Yatırımlar.....	26
2.1.7. Demografik koşullar	27

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. LİTERATÜR.....	29-39
3.1. SMH'nin Ekonomik Büyüme Pozitif Etkilemesine İlişkin Literatür	29
3.2. SMH'nin Ekonomik Büyüme Negatif Etkilemesine İlişkin Literatür	34

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. SINAİ MÜLKİYET HAKLARININ EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNE İLİŞKİN EKONOMETRİK ANALİZ.....	37-41
4.3. Yöntem ve Bulgular	38
4.3.1. Panel Regresyon Analizi.....	38
4.3.2. Panel Etkilerin Varlığının Sınanması.....	38
4.3.3. Tahminci Seçimi ve Model Tahminleri	39
4.3.3.1. Sabit Etkiler Modelinde Değişen Varyans Sorununun Tespit Edilmesi.....	40
4.3.3.2. Sabit Etkiler Modelinde Ardışık Bağımlılık Sorununun Tespit Edilmesi.....	40
4.3.3.3. Sabit Etkiler Modelinde Birimler Arası Korelasyon (Yatay Kesit Bağımlılık) Tespiti	40
4.3.4. Panel Regresyon Analiz Sonuçları.....	41
GENEL DEĞERLENDİRME, SONUÇ VE ÖNERİLER.....	42
YARARLANILAN KAYNAKLAR.....	44
ÖZGEÇMİŞ.....	51

ÖZET

Sınai mülkiyet hakları korumasının ekonomik etkilerini incelemek ve yazmak hem akademideki hem de Dünya Bankası'ndaki profesyonellerin kariyerlerinin büyük bir bölümünü işgal etmektedir. Günümüzde, uluslararası arenada sıklıkla yer eden sınai mülkiyet hakları, dünyada özellikle de gelişmiş ülkelerde yeniliği oluşturan hak sahipleri için büyük bir ekonomik değere dönüşmektedir. Bu hakların korunmasına önem veren ülkelerin geliştiği ve de gelişmiş ülkelerin bu konuya daha çok özen gösterdiği göz önünde bulundurulduğunda, konunun yalnızca hak sahiplerini değil tüm toplumu yakından ilgilendirdiği anlaşılmaktadır.

İnsanların zihinlerinde oluşturdukları herhangi bir iktisadi mal üzerindeki haklar Sınai Mülkiyet Hakları (SMH) olarak tanımlanmaktadır. SMH teknoloji ve yeniliği teşvik ederek ekonomik büyüme üzerinde etki yapabilmektedir. Sınai mülkiyet hakları mevcut iş kapasitesini geliştirerek, rasyonalizasyonu, teknolojiye erişimi, bunların oluşumunu ve ihracatını teşvik ederek sanayide de önemli bir rol almaktadır. SMH çeşitli kanallar vasıtasıyla ülkelerin ekonomik performansı üzerinde negatif veya pozitif etkiler meydana getirebilmektedir. Bu kanallar bizim araştırma konumuz olan patent, marka, faydalı model ve endüstriyel tasarımları içermektedir.

Bu çalışmanın temel amacı, patent, faydalı model, marka ve endüstriyel tasarım gibi hakların dâhil olduğu sınai mülkiyet haklarının korunması konusunda farkındalık oluşturarak ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini araştırmaktır. Bu nedenle, Türkiye Düzey I Bölgeleri'nde Sınai Mülkiyet Haklarının bölgesel ekonomik büyüme üzerindeki etkileri analiz edilmiştir. İlgili literatür göz önüne alınarak oluşturulan araştırma modeli, yapılan çalışma sonuçlarına göre revize edilmiştir. Revize edilen teorik modelde, Türkiye Düzey I Bölgelerinin sınai mülkiyet hakları Panel Veri Analizi ile test edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre, sınai mülkiyet haklarını temsil eden patent, faydalı modelin ekonomik büyüme üzerinde etkili faktörler olduğu gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sınai Mülkiyet Hakları, Ekonomik Büyüme, Patent, Faydalı Model, Marka, Endüstriyel Tasarım, Panel Veri Analizi

ABSTRACT

Examining and writing the economic implications of industrial property rights protection occupies a large part of the careers of both academia and the World Bank. Today, industrial property rights, which are frequently found in the international arena, are turning into a great economic value for the rights holders that make innovation in the world, especially in developed countries. Considering that the countries that attach importance to the protection of these rights have developed and developed countries pay more attention to this issue, it is understood that the issue is closely related not only to the rights holders but also to the whole society.

All the rights granted to any economic property that people create in their minds are defined as Industrial Property Rights. Industrial Property Rights is able to influence economic growth by promoting technology and innovation. The industrial property rights also play an important role in industry by enhancing existing business capacity, promoting rationalization, access to technology, formation and export of these. Industrial Property Rights can have negative or positive effects on the economic performance of countries through various channels. These channels include patents, trademarks, utility models and industrial designs, which are our research interests.

The main purpose of this study is to investigate the effects on economic growth by raising awareness of the protection of Industrial Property Rights including patent, utility model, trademark and industrial design rights. In this study, the regional effects of the Industrial Property Rights on economic growth were analyzed for Turkey Level I Region. The research model, which was formed by considering the relevant literature, was revised according to the results of the study. The revised theoretical model was tested with Panel Data Analysis on the industrial property rights of Turkey Level I Region. According to the findings, it is observed that the patent and utility model representing industrial property rights are effective factors on economic growth.

Keywords: Industrial Property Rights, Economic Growth, Patent, Utility Model, Trademark, Industrial Design, Panel Data Analysis

TABLolar LİSTESİ

Tablo Nr.	Tablo Adı	Sayfa Nr.
1	SMH Korumasının Etkileri.....	8
2	Gelişen Ekonomik Sistemlerde Ekonomik Büyümenin En Önemli Belirleyicileri	27
3	Panel Etkilerin Varlığının Sınanması	39
4	Hausman Testi	39
5	Değişen Varyans Testi Sonuçları.....	40
6	Ardışık Bağımlılık Testleri Sonuçları.....	40
7	Yatay Kesit Bağımlılık Testi Sonuçları.....	41
8	Arellano, Froot ve Rogers Tahmincisi Sonuçları	41

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil Nr.	Şekil Adı	Sayfa Nr.
1	Fikri Mülkiyet Yapısı	5
2	Patentin Ortaya Çıkış Süreci.....	10

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ARDL	: Dağıtılmış Otoregresif Sınır Testi (Autoregressive Distributed Lag Bound Test)
AR-GE	: Araştırma ve Geliştirme
CIPRS	: Sınai Mülkiyet Hakları Komisyonu (Commission on Intellectual Property Rights)
DYY	: Doğrudan Yabancı Yatırımlar
ENDTASKHK	: Endüstriyel Tasarımların Korunması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname
ENTDEVKAN	: Entegre Devre Topografyalarının Korunması Hakkında Kanun
FSMH	: Fikri ve Sınai Mülkiyet Hakları
FTC	: Federal Ticaret Komisyonu (Federal Trade Commission)
GSYİH	: Gayrisafi Yurtiçi Hasıla
KOBİ	: Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler
MARKHK	: Markaların Korunması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname
NAFTA	: Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (North American Free Trade Agreement)
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (Organisation for Economic Co-Operation and Development)
PATKHK	: Patent Haklarının Korunması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname
SEKK	: Sıradan En Küçük Kareler
SMH	: Sınai Mülkiyet Hakları
TPE	: Türk Patent Enstitüsü
TRIPs	: Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları Anlaşması
TÜRK PATENT	: Türk Patent ve Marka Kurumu
T.Y.	: Tarih Yok
WIPO	: Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü (World Intellectual Property Organization)

GİRİŞ

Yaygın olarak devlet otoritesiyle fikri çaba ve zekânın ürünlerini güvence altına alan ve buluş sahiplerine yeni ürünlerini belirli bir süre tek başına kullanma fırsatı sunan haklar fikri mülkiyet hakları olarak tanımlanmaktadır. Bu hakları korumak amaçlı nitelikli çalışmaların tarihsel kökenini Gelişmiş Batı Toplumlarında 14. ve 15. yüzyıla kadar uzatmak mümkündür. 19. Yüzyılın başlarından itibaren, teknolojik buluşlar küreselleşme süreci ile birlikte özellikle iktisadi ve sosyal hayatı etkilemeye başladığından, henüz sanayilerini tamamlayamamış olan Batı Ülkeleri sanayi alanındaki kazanımlarını muhafaza edebilmek amacıyla uluslararası iş birliğine yönelmeye başlamışlardır. Bu nedenle 19. yüzyıl uluslararası anlaşmalar devri olarak da tanımlanmış ve bu dönemden 20. yüzyılın sonlarına kadar olan süreçte küresel çaplı düzenlemeler devrine doğru bir devinim yaşanmıştır.

“Küreselleşme süreci” 20. yüzyılın son çeyreğinde ulaşım ve iletişim alanında yaşanan seri gelişmeler sonucu meydana gelerek sermayenin, emeğin, mal ve hizmetlerin uluslararası bir statü kazanmasını sağlamıştır. Aynı dönemde iletişim ve bilgi teknolojileri de çok hızlı geliştiğinden ‘bilgi ekonomisi (knowledge economy¹)’ kavramı meydana gelmiştir. Bilgi ekonomisinin temelinde ise yaratıcı zihinlerin meydana getirdiği Ar-Ge yatırımları teknoloji bazlı ürünler yer almaktadır. Günümüzde ülkeler, ekonomik büyüme oranlarını arttırabilmek amacıyla Ar-Ge yatırımları ve teknolojik yenilikler üzerinde daha fazla durmaktadırlar.

Bir ülkenin ekonomik olarak büyümesi karmaşık bir olgudur ve farklı faktörlerle belirlenmektedir ve bu faktörlerden bazıları bilgi, yenilikçilik ve bu iki faktörü birleştiren teknolojik gelişmelerdir. Teknoloji ve teknolojik ürünlerin korunması, yani sınai mülkiyet haklarının korunmasının ekonomik büyüme üzerinde çeşitli etkileri vardır. Bu etkiler hem olumlu hem de olumsuz olabilmekte, bu nedenle hangi etkinin ağır basacağı belirsiz olduğu söylenmektedir. Ayrıca, sınai mülkiyet haklarının korunması ekonomik büyüme açısından oldukça tartışmalı bir konudur.

SMH koruması sonucu genel olarak birbiri ile alakalı iki etki meydana gelmektedir. İlk olarak, yeni teknolojilerin ortaya çıkması, SMH araçlarının sürekli uyarlanmasını talep etmektedir. İkincisi, ekonomik küreselleşme süreci sınai mülkiyetin uluslararası sınırları daha kolay geçmesini sağlamaktadır. Gerçekten de birçok zengin ülkede SMH ile korunan yoğun mal ve hizmetler,

¹ Peter Drucker’in *The Age of Discontinuity* (1969) adlı kitabının 12. Bölümünün başlığında ilk kez kullanılmış ve bunun sonucunda yayılmaya başlamıştır. https://en.wikipedia.org/wiki/Knowledge_economy, 02.10.2019

ülkelerin dış pazarlardaki varlığından elde ettikleri gelirin artan bir kısmını oluşturmaktadır. Bu nedenle, bu ülkelerdeki işyerlerinde politik ekonomi güçlerin yer alması şartıcı değildir, bu da hükümetlerin uluslararası ticaret anlaşmalarında SMH korunmasını kilit bir müzakere konusu olarak görmesine yol açmaktadır. Gerçek dünyadaki gelişmelerden ilham alan araştırmacılar, farklı derecelerde ve formlardaki SMH korunmasının ekonomik desteklerini daha iyi anlayabilmek için analizler yapmışlardır. Özellikle ekonomistler, daha yüksek koruma standartlarının, yenilik, rekabet ve piyasa yapısından ticaret, yatırım ve lisans kararlarına kadar çeşitli ekonomik ve sosyal performans ölçütleri üzerindeki etkilerini değerlendirmeye çalışmışlardır. Bu tür bir analiz, hem bir ülkenin en iyi çıkarları için ne tür SMH standartlarının belirlendiğine karar vermede hem de maliyetleri azaltarak yeni SMH düzenlemelerinin faydalarını en üst seviyeye çıkarmaya yardımcı olabilecek tamamlayıcı politika reformlarını belirlemede politika yapımcılar için yararlı olabilmektedir.

Sınai mülkiyet politikaları, ekonomik büyümeyi teşvik etmede ve yoksulluğu azaltmada önemli bir rol oynamaktadır (Maskus ve Fink, 2005:2). Hem kamuoyu ile bilgilendirilen hem de hükümetleri politika reformları ile donatılan gelişmekte olan ülkeler, yeni ve kompleks SMH sistemlerini genişletip güçlendirmektedirler. Buna göre, gelişmekte olan ülkelerde bu değişimin potansiyel etkilerini anlamak için yeterli deneyime ve bilgiye sahip nispeten az sayıda politika yapıcı bulunmaktadır. Bazı gelişmekte olan ülkelerdeki yetkililerle bu sorunlar kapsamlı bir şekilde tartışılmış; tam bir SMH reformu muhalefetinden, bunu yapmanın yenilikçiliği ve büyümeyi teşvik edeceğini düşünmeyen bir kabullenmeye kadar farklı tutumlarla karşılaşmıştır. Gerçek bu kutuplar arasında bir yerdedir ve teknolojiyi korumak için daha güçlü haklar vermenin etkileri her ülkedeki temel koşullara bağlı olmaktadır.

Bu çalışmanın amacı Türkiye Düzey I Bölgeleri (12 alt bölge) özelinde 2010-2014 döneminde sınai mülkiyet haklarından olan patent, marka, faydalı model ve endüstriyel tasarımın ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini değerlendirmektir. Bu amaç doğrultusunda dört bölüm olarak tasarlanan çalışmada, öncelikle giriş bölümünde SMH'nin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini araştırmanın SMH politikalarını anlama anlayışımıza nasıl ve hangi alanlarda yararlı olabileceği açıklanmıştır. Özellikle, daha güçlü SMH standartlarının teorik olarak etkilerinin belirsiz olduğu ve bu nedenle ampirik analize tabi tutulması gerektiği belirlenmiştir.

Birinci bölümde, sınai mülkiyet haklarının kavramsal çerçevesi ortaya konulmuştur. Bu kapsamda öncelikle fikri ve sınai mülkiyet hakları tanımları yapılmıştır. Daha sonra sınai mülkiyet haklarının türlerine değinilmiştir. Nihai olarak ise, sınai mülkiyet haklarının ekonomik büyüme üzerindeki önemi ortaya konulmuştur.

İkinci bölümde, öncelikle ekonomik büyümü kavramı tanımlanırken daha sonra ekonomik büyümenin belirleyicilerinden bazılarına değinilmektedir.

Üçüncü bölümde, SMH'nin ekonomik büyümeye etkileri üzerine literatüre yer verilmiştir. Öncelikle SMH'nin ekonomik büyüme üzerindeki pozitif etkileri incelenmiştir. Daha sonra ise SMH'nin ekonomik büyüme üzerindeki negatif etkileri ele alınmıştır.

Dördüncü bölümde, sınai mülkiyet haklarının ekonomik büyüme üzerine etkileri sınai mülkiyet türleri özelinde araştırılmıştır. Elde edilen veriler Panel Veri Analiz yöntemiyle analiz edilmiş ve bulgular kısaca değerlendirilmiştir.

Çalışmanın sonuç ve öneriler kısmında, yapılan araştırma sonucunda elde edilen bulgular değerlendirilmiş olup bazı önemli noktalara değinilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Sözer (2006:4), teknoloji ve yeniliğin gelişme stratejilerinin merkezinde yer aldığını belirtmektedir. Teknoloji birikimi için politikalar geliştirilmiş ve yüzyıllar boyunca fikri mülkiyet korunması buluşları korumanın bir aracı olarak kabul edilmiştir. Geçmişte fikri mülkiyet haklarının önemini vurgulayan ülkeler bugün ekonomik ve kültürel açıdan ileri bir seviyeye ulaşmışlardır. Gelişme için, ticaretin ve üretimin küresel olarak entegrasyonundaki rolüne ek olarak, fikri mülkiyet hakları sisteminin de ülkeler arasında uyumlaştırılması gerekliliği artmaktadır.

Bununla birlikte, fikri mülkiyet haklarına temkinli yaklaşan görüşlerin yanı sıra, özellikle gelişmekte olan ülkelerde bu hakların büyümeye olan etkilerine ilişkin bazı farklı görüşler de mevcuttur. İlerleyen bölümlerde, bunlar hakkında kısa bilgiler verilmekte ve ekonomik büyüme için önemlerine değinilmektedir.

1.1. Fikri Mülkiyet Hakları

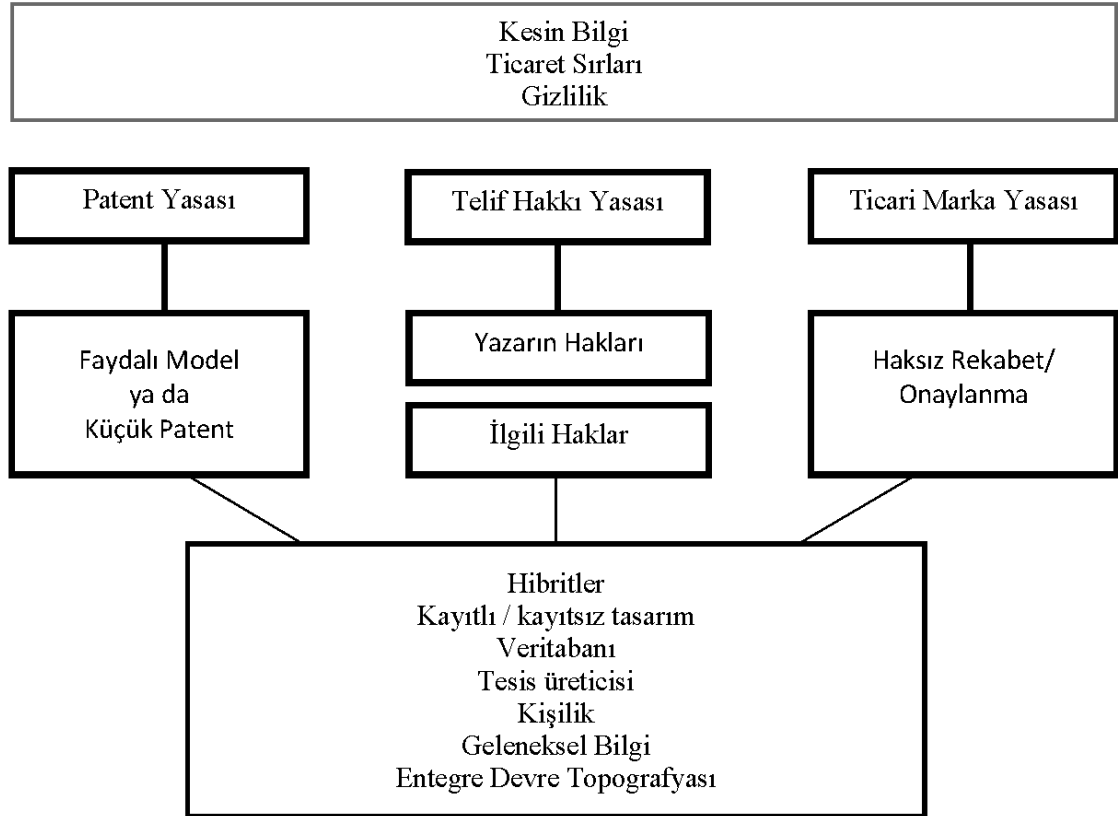
İnsan zekâsı ile entellektüel birikiminin ve zihinsel yaratıcılığın ortaya çıkarmış olduğu yeni ürünler fikri mülkiyet kavramı ile ifade edilmektedir. Yeni ve orijinal ürünler kişinin zihninde kaldığı ve yenilikçi tarafından dışa aktarılmadığı sürece koruma konusu olmayacaklardır. Özellikle de kazanç amacıyla ticaret konusu olan yeni düşünce ve ürünlerin korunmaları gerekmektedir. Yeni ürünlerin yenilikçileri dışındakilerce kullanılmasına engel olan bu koruma türü ulusal ve uluslararası hukuki düzenlemeler vasıtasıyla olmaktadır (Taş, 2006: 82). Fikri mülkiyet hakları genel anlamda devlet otoritesi ile korunmaktadır. Bu amaçla sanayi, ticaret, hizmet, bilim alanları ile edebiyat ve diğer sanat alanlarında hatta tarımda bile fikri çaba ve düşünce sonucu meydana gelen, toplumu geliştirme özelliği bulunan her yeni ve özgün fikir ürünlerini korumayı amaçlayan fikri mülkiyet hakları ayrıca yenilikçilere ürettikleri ürünleri belli bir müddet tek başına kullanmaları için de izin vermektedir (Soyak, 2015: 11-30).

Teknolojinin gelişmesi ile birlikte yeni üretim süreçleri, ürünler ve hizmetler ortaya çıkmakta; bunun sonucu olarak da firmaların üretim ve pazarlama aşamalarında ekonomik faaliyetlerini küreselleştirerek farklı üretim yerleri ve piyasalara açılmaları nedeni ile yeni ürün ve hizmetler günlük hayatımızda hızlı bir şekilde yerini almaktadır (Akçomak ve diğerleri, 2016: 61). Teknolojik değişim süreci göz önüne alındığında, yeniliklerin iki önemli özelliği bulunmaktadır.

Öncelikle yenilikler rakip olmayan ürünlerdir, yani bir üretici tarafından belirli bir yeniliğin kullanılması, diğer girişimcilerin onu kullanmasını engellemez. İkincisi, yenilikler kısmen dışlanamayan ürünlerdir. Çoğu zaman bu durum yenilikçinin, yeniliğin kullanımından başkalarının yetkisiz olmalarını tamamen önleyemediğini göstermektedir, buna yeniliğin kullanımından dışlanamama da denmektedir. Fikri mülkiyet korunması lehine argümanın temelini oluşturan yeniliklerin bu özellikleri, yenilikçilere belirli bir süre için yeniliği üzerindeki mülkiyet hakkı tahsis ederek yenilikçilerin dışlanamazlık derecesini azaltmaya yaramaktadır (Kanwar ve Evenson, 2003:237).

Fikri mülkiyet hakları, bir yandan buluş sahibinin doğasına diğer yandan da buluşun yasal sınıflandırmasına bağlı olan, yaratıcılarına hak tanıyan bir tür mülkiyet rejimidir. Farklı 'fikri mülkiyet' sınıflandırmalarından birine veya diğerlerine yerleştirilmek için, ilgili kriterleri yerine getirmek (örneğin, yenilik, özgünlük veya ayırt edilebilirlik) ve belirli formalitelere uymak gerekmektedir. Bu yasal (ve genellikle yapay) sınıflandırmalara bağlı olarak, buluş, fikri mülkiyet yapısında kapsam ve süre bakımından önemli ölçüde değişen bir haklar bütünü olarak kabul edilmektedir. Şekil 1, tüm fikri mülkiyet yapısının kuş bakışı görünümünü göstermektedir (Dutfield ve Suthersanen, 2008: 12-14).

Şekil 1: Fikri Mülkiyet Yapısı

Kaynak: Dutfield ve Suthersanen, 2008: 13

- **Patent Yasası:** Bu yasa, teknolojik buluşlar ve diğer işlevsel konu türleri için sınırlı bir süre koruma sağlamaktadır. Ancak, işlevsel unsurları içeren kreasyonlar bazen sanatsal çalışmaları, endüstriyel tasarımları ve hatta ticari markaları da içerebilmektedir.
- **Telif Hakkı Yasası:** Bu yasa, edebi, sanatsal ve bilimsel eserlerin yanı sıra performanslar, yayınlar ve ses kayıtları gibi ilgili eserlerde de daha uzun süreli daha az özel bir koruma sağlamaktadır; alt kategori, ürünlerin görünümünü koruyan ve genellikle teknik olarak telif ile örtüşen hakları tasarlamaktadır.
- **Ticari Marka Yasası:** Piyasada işaret işlevi gören markalar, ticari marka olarak korunmaktadır. Bir alt kategori, genel olarak haksız rekabet koşullarından daha az verimli olan onaylanma eylemini kapsamaktadır. Bu alan sadece patentlerle veya telif hakkı yasalarıyla (özellikle estetik ve işlevsel biçimlerle ilgili olarak) değil, aynı zamanda mahremiyet, gizlilik, hakaret, kişilik ve ticaretin aşığılanması ve sahtekârlık gibi diğer ekonomik haksızlıkların da üstesinden gelmede büyük potansiyele sahiptir.

Fikri mülkiyet hukuku, yenilikçilere, sanatçılara ve kurumlara, bir ülkedeki mal ve teknolojileri üretmek, kopyalamak, dağıtmak ve lisans vermek için özel haklar vermektedir. Yenilikçileri ve yaratıcıları ödüllendirme fikri, milattan önce dördüncü yüzyılda Miletus Hippodamus ve Aristoteles arasındaki tartışmasına kadar dayanmaktadır (Braga ve diğerleri, 2000:5). Tarihsel kaynakların çoğunda, fikri mülkiyet haklarının sistematik olarak korunmasının kökenlerinin Rönesans ile İtalya'da ortaya çıktığı ve buradan da ilk önce Avrupa kıtasına yayıldığı yer almaktadır (David, 1993: 46). Teknolojiyle ilgili patentlerin ilk örnekleri arasında, Brunelleschi'nin, 1421'de Florentine hükümeti tarafından Arno Nehri'ne mermer taşıyacak şekilde tasarlanmış bir tekneye verilen patent; 1474 Venedik patent yasası ve on beşinci ve on yedinci yüzyıllar arasında İngiliz hükümdarlığı tarafından verilen çeşitli patent tekelleri yer almaktadır (Hall, 2007: 569).

Endüstriyel yeniliklerle ilgili patentleri içeren ilk uluslararası prosedür, Sınai Mülkiyetin Korunması için Paris Kongresidir (1883); daha sonra, edebi ve sanatsal eserlerin korunması için Bern Sözleşmesi (1886) telif hakları ile ilgilenmiş ve markaların uluslararası tescilini içeren Madrid Antlaşması (1891) ticari markaları korumayı amaçlamıştır. Bu üç anlaşma daha büyük bir şemsiye örgütünün parçası haline gelerek bunların sonucunda Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü ortaya çıkmıştır (Akkoyunlu 2011: 5).

Dünya çapında FSMH korunmasını sağlamakla görevli Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü (World Intellectual Property Organization-WIPO) fikri mülkiyeti; “buluşlar; edebi ve sanatsal çalışmalar, ticarete kullanılan isimler, semboller ve işaretler gibi zihnin yeni ürünleridir” şeklinde tanımlamaktadır. Yenilikçilerin çıkarlarıyla kamu yararı arasındaki dengeyi sağlayan fikri mülkiyet, yaratıcılığın ve yeniliğin gelişebileceği bir ortam geliştirmeyi amaçlamaktadır. Fikri

mülkiyet iki grup altında toplanmaktadır. Bunlar edebi, sanatsal ve bilimsel çalışmalar gibi eserleri kapsayan telif hakları ve icracı sanatçıları, kayıt üreticilerini ve yayın kuruluşlarını kapsayan bağlantılı hakları içeren fikri haklar ile buluşlara alınan patentler ile faydalı modeller, ticaret ve hizmet markaları, endüstriyel tasarımlar ve entegre devre topografyalarını içeren sınai mülkiyet haklarıdır² (WIPO, 2004:3).

Türkiye’de ise fikrî mülkiyet haklarının modernleştirilmesi ve uygulamaya konulması hemen hemen 1995 tarihinden sonra gerçekleşmiştir. Türkiye 1995 yılında hem DTÖ’ne ve TRIPS’e taraf olmuş hem de Avrupa Birliği (AB) ile Gümrük Birliğini gerçekleştirmiştir. Bu iki durum fikrî mülkiyet hakları mevzuatında da derin etkiler meydana getirmiştir. 1995 yılı Türkiye için bir dönüm noktası, milat olmuştur. Uluslararası anlaşmalarla üstlenilen yükümlülükler sonucu Türkiye’de hızlı bir mevzuat çalışmasına girişilmiş ve ardı ardına patent, marka, endüstriyel tasarımlarla ilgili yeni düzenlemeler getirilmiştir. Fikrî mülkiyet hakları ile ilgili dört tane Kanun Hükmünde Kararname (KHK) kabul edilmiş ve aynı yıl tescil işlemlerini yürütmek amacıyla Türk Patent Enstitüsü (TPE) de kurulmuştur. 2001 yılında mevzuatta önemli değişiklikler yapılmış, 2004 yılında da yeni uluslararası anlaşmalar kabul edilmiştir (Suluk, 2004, s.28-29). TPE’nin adı 10 Ocak 2017 tarihli Resmi Gazetede SMH Kanunu ile Türk Patent ve Marka Kurumu olarak değiştirilmiştir (SMH Kanunu, 2017:12564).

Fikri mülkiyet haklarına konu olan eser, buluş, tasarım, marka, coğrafi işaret, işletme adı, vb. ürünlerde geçerli olan ilke yenilik veya orijinallik unsurunu taşımaları gerekmektedir (WIPO, 2004:62). Bu sayede bir işletmenin mal ve hizmetleri diğer işletmenin mal ve hizmetlerinden, bir işletmenin sahibi diğer işletmelerin sahibinden ve işletme diğer işletmelerden ayırt edilebilmektedir (Tekinalp, 2004:4).

1.2. Sınai Mülkiyet Hakları

Sınai Mülkiyet Hakları genel olarak buluşları, patentleri, endüstriyel tasarımları ve markaları yani ticari unvan ve ticari marka ile coğrafi işaret ve benzeri mülkiyet haklarının korunmasını kapsamaktadır. Bu haklar, bu düşünceyi üreten kişiye belli bir süre ürettiği düşünceden bizzat yararlanma yetkisi vermektedir (Soyak, 2005: 11-30).

Sanayideki yenilikler, buluşlar, özgün tasarımlar ve yeni ürünler teknolojik gelişme olarak nitelendirilmektedir. Ayrıca tüm teknolojik gelişmeler yeni teknolojilerin üretilmesini, yeni ürünlerin geliştirilmesini, mevcut teknolojilerdeki yenilikleri, gelişmeleri ve iyileştirmeleri de kapsamaktadır. Bu yeniliklerin ve gelişmelerin sağlanması ancak bunları gerçekleştirenlere özel

² Bu çalışmada Sınai mülkiyet haklarının bölgesel gelir düzeyi üzerindeki etkisi incelendiğinden telif hakları ve bağlantılı haklar ile ilgili ayrıntılara girilmeyecektir.

haklar ve imtiyazlar sunarak ve bu hakları koruma yolu ile mümkün olabilmektedir. Korunan bilgiler yayımlanarak kamuoyuna yani herkese duyurulduktan sonra, yeni ve özgün çalışmalar için bir hareket noktası oluşturmaktadır. Bir ülkede “Sınai Mülkiyet Hakları”nın etkin bir şekilde işlemesi için sağlıklı ve sağlam bir sanayinin yanında istikrarlı bir ekonominin de var olması gerekmektedir (TPE, 2004).

SMH korunması zayıf olduğunda firmalar, Ar-Ge'nin belirsizliğinden dolayı yatırım ve maliyetlere katlanmakta daha az istekli olmaktadır. Dahası, SMH'nin buluşları ve yeni teknolojileri destekleyerek ekonomik büyümeyi teşvik etmek için gerekli olduğu, bunların tarımsal veya endüstriyel üretimi arttıracakları, yerli ve yabancı yatırımları teşvik edecekleri, teknoloji transferini kolaylaştıracakları ve hastalıklarla mücadele etmek için gerekli ilaçların kullanılabilirliğini arttıracakları vurgulanmaktadır (CIPRS, 2002.). Sınai Mülkiyet, potansiyel üretimi, üretimin teknik verimliliğini etkileyerek doğrudan veya yatırım getirisini artırarak ve faktör birikimini (özellikle Ar-Ge sermayesi) teşvik ederek dolaylı olarak etkileyebilmekte (Park, 2005, s. 2) iken aşırı derecede koruyucu bir SMH sistemi, yenilikçilerin ürünlerini yayma teşviklerini azaltarak buluştan elde edilen sosyal kazancını sınırlayabilmektedir. SMH, geçici münhasır haklar vererek, mülk sahiplerinin ürünlerini marjinal maliyetin üstünde fiyatlandırmasına ve ilk bilgi veya bilgi üreten yatırımların tazmin edilmesine izin verilmesi amaçlamaktadır (Braga ve diğerleri, 2000, s. 27). Sınai mülkiyet sahipleri arasında tekelleri veya oligopolistik davranış (yani, nispeten daha küçük üretim ve daha yüksek fiyatlar), yeni bilginin optimal şekilde yayılımını engelleyerek daha az bilgiye ulaşılmasını sağlamaktadır (Braga ve diğerleri, 2000, s. 31). Bu nedenle, bazıları, yenilik teşvikleri ile buluş yapıldıktan sonra tüketicilerden sağlanan kazançlar arasındaki denge sağlanana kadar koruma olduğunu belirterek patent korumasının sadece sınırlı bir süre için verildiğini iddia etmektedir.

Sonuç olarak, SMH korumasının faydaları ve maliyetleri vardır ve Tablo 1 yenilik ve pazar açısından bu etkileri göstermektedir.

Tablo 1: SMH Korumasının Etkileri

	Fayda	Maliyet
Yenilik	Ar-Ge ve farklılaştırılmış ürün tanıtımı yapar. Rekabet edebilirliğe ve ekonomik büyümeye öncülük eder.	Bilginin yayılmasına sebep olur ve yeniliklerin işlevsiz kalmasına (sleeping patents) yol açar.
Pazar	Uluslararası pazarlar arasında bilginin yayılmasını teşvik eder.	Geçici tekellere neden olur ve tüketici refahını azaltır.

Kaynak: Braga ve diğerleri, 2000: 27

Türkiye’de sınai mülkiyet haklarının korunması amacıyla görev yapan uluslararası nitelikteki tek kuruluş olan Türk Patent ve Marka Kurumu sınai mülkiyeti; “buluşları ve yenilikleri, yeni

tasarımları ve özgün çalışmaları ilk uygulayıcıları adına; ticaret alanında üretilen ve satılan malların üzerlerindeki işaretleri üreticisinin veya satıcısının ayırt edilmesini sağlayacak şekilde sahipleri adına kayıt eden ve böylece bu kişilerin ürünlerini üretme ve satma hakkına sahip olmalarını sağlayan gayri maddi bir hak” olarak tanımlamaktadır (TÜRKPATENT, 2014).

İnsan zihninin ve düşüncesinin yarattığı ürünler olan bu gayri maddi sınai mülkiyet hakları ilk bakışta maddi mallar olarak görülebilmektedir; çünkü her biri birer maddi cisim ile idrak edilmektedir. Fakat unutmamak gerekir ki maddi cisim tahrip olduğunda ya da yok olduğunda sınai mülkiyet haklarının konusu olan buluş halen mevcut olacaktır. Sınai mülkiyet hakları üçüncü şahısların gayri maddi mallardan yaralanmalarını engelleyerek üreticiye sınai ürünler üzerindeki haklarını doğrudan kullanma, herkese karşı ileri sürebilme ve dilediği gibi tasarrufta bulunma hakkı vermektedir (Erdem, 2002: 12-16).

Sınai mülkiyet hakları, sınai üretimi özendirirken, diğer yandan ekonomik, sosyal ve kültürel ilerlemeyi amaç edinmektedir. Bu sebeple etkin bir sınai mülkiyet korunmasının varlığı Ar-Ge yatırımlarını teşvik etmede, yenilikçiliği özendirmede ve yabancı sermayeyi çekebilmede önemli bir rol almaktadır (AB Birliği ve Sağlık Bakanlığı Uyum Çalışması, 2010).

1.3. Sınai Mülkiyet Hakları Türleri

TÜRKPATENT, SMH’yi patent, faydalı model, ticaret ve hizmet markaları, endüstriyel tasarımlar ile entegre devre topografyaları olarak sınıflandırmaktadır. Takip eden kısımda her bir SMH türü açıklanacaktır.

1.3.1. Patent

Patent, yeni bir buluşu tasarlayıp keşfeden yenilikçiye kanun ile sağlanan münhasır bir hak olarak tanımlanmaktadır. Bu kanun ile yenilikçi, yeniliğini kullanma ve geliştirme imkânına sahip olurken diğer yandan başkalarının buluşu üretmesini, satmasını ve de kullanmasını engelleme hakkına sahip olabilmektedir (Karla, 2001:4). Bu tanımdan patentin konusunu buluşların oluşturduğu görülmektedir. Türkiye’de PatKHK “buluş”u tanımlamamış, onu biliniyor kabul etmiştir; fakat Tekinalp (2004) beşerî gereksinimler sonucu meydana gelen sorunu teknik alana dahil ederek, yürütülebilen bir doktrin ile bu gereksinimlere çözüm sunan fikir ürününü “buluş” terimi ile tanımlamaktadır (Tekinalp, 2004: 490).

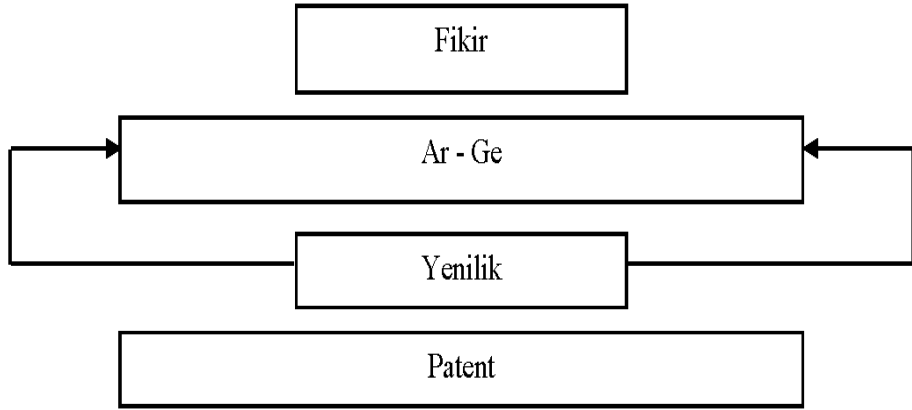
Bir buluşun patent alabilmesi için üç koşulu yerine getirmesi gerekmektedir. Patentlenebilme kriterleri olarak adlandırılan bu şartlar aşağıda sıralanmaktadır (TPE Patent kılavuz):

- **Yenilik:** Buluşun daha önce var olmaması, dünyanın herhangi bir yerinde buluşla ilgili erişilebilir bilginin yer almamasıdır.
- **Buluş Basamağı:** Tekniğin bilinen durumunun aşılması, yani hiçbir uzman tarafından buluşun niteliklerinin ortaya çıkarılmamasıdır.
- **Sanayiye Uygulanabilirlik:** Tarım dâhil her alanda sanayiye uygulanabilir, sanayide üretilebilir ve kullanılabilir olmalıdır.

Bu şartlar uygulamada farklılıklar gösterebilir de patent sistemine sahip tüm ülkeler için geçerli sayılmaktadır. Bu sayede patentin üreticisi belirli bir süre yeniliğin üretimi ve ticareti üzerinde her türlü yaptırıma sahip olabilmektedir (Akçomak ve diğerleri, 2016:62-63).

Ar-Ge tarafından yenilik çalışmaları ile desteklenen yeni ve özgün bir fikrin patent almasına ilişkin süreç Şekil 2 ile gösterilmektedir.

Şekil 2: Patent Ortaya Çıkış Süreci

Kaynak: Işık, 2014: 71

Patent koruması ile işletme, kendisi ile aynı alanda faaliyet gösteren işletmelerin mevcut pazara girişine engel olarak rekabetçi üstünlük elde edebilmekte, buluşu lisanslama yoluyla diğer işletmelere kullanım, üretim ve satış hakkı vererek kazanç sağlayabilmektedir. Bunun dışında dış piyasalarda yer alabilmek için lisans anlaşmaları yapabilmekte, bu sayede de lisans veren taraf sermaye harcamadan ve riske girmeden ürünlerini başka bir ülkede üretebilme yani dış yatırım yapma imkânı elde edebilmektedir (Birinci, 2013:9).

Yeni fikirlerin patent verilerek güvence altına alınmasına ilişkin ilk yasal düzenleme 1474 Venedik Patent Kanunu olmasına rağmen dünyadaki ilk patent 1552 yılında İngiltere’de “boyalı cam pencerelerinin üretim şekli” ne verilmiştir. Bundan sonra dünyada patent verilebilirliğe ilişkin yasal uygulamalar oluşmaya başlamıştır (Işık, 2014: 71).

Patent yasaları ile koruma sağlayan patent süresi incelemeli patentlerde³ başvuru tarihinden itibaren 20 yıldır ve bu süre uzatılmaz iken incelemesiz patentlerde⁴ süre 7 yıldır ve yedi yıl içerisinde inceleme sonucu patentin verilmesi kesinleşirse başvuru tarihi itibarıyla 20 yıla tamamlanabilmektedir. Sürelerin bitmesiyle patent, herkesin ulaşabileceği yani izin almadan kullanabileceği kamu malı halini almaktadır (Keskin, 2003: 47).

1.3.2. Faydalı Model

Küçük patent olarak da kabul edilen faydalı modelde, patentin aksine yenilik tekniğinin bilinen durumunu aşmak zorunda değildir, yani buluşun nitelikleri ortaya çıkarılabilir (Tekinalp, 2004:668). Teknik alanda ilerleme ve gelişme gösteren patent verilebilirlik şartlarını taşımamasına rağmen sanayide fayda sağlayıcı ve yenilik özelliği bulunan yeniliklere ilişkin teknik öğretilerin korunması amacı ile faydalı model kavramı ortaya çıkmıştır. Hem patentin hem de faydalı modelin konusu buluş olsa da patentten farklı faydalı modelde buluş basamağının bulunması zorunlu değildir (Güneş, 2014:189-207).

Hem patentin hem de faydalı modelin konusu buluş olmasına rağmen aynı mevzuatı içeren buluşlar için hem yeniliğe hem de onun yerine bakan kimseye birbirlerinden bağımsız olarak birden fazla patent veya faydalı model verilemez. Bu göstermektedir ki, aynı buluş için hem patent hem de faydalı model belgesi alınmaz. Fakat faydalı model olarak başlatılan başvuru patente dönüştürülebilir. Patentten farklı olarak faydalı model tasarım olarak da tescil edilebildiğinden EndTasKHK ile de faydalı model korunabilmektedir (Tekinalp, 2004: 15).

Birçok ülkede, faydalı modeller ayrı bir yasada düzenlenmişken, mevzuatımızda faydalı model konusu PatKHK’de ve hazırlanan Patent Kanunu Taslağında aynı yasal düzenleme içerisinde yer almaktadır. Gerek faydalı model gerekse patent için ayrı bir kanun düzenlenmemiş olmasının nedeni, her ikisinin de aynı konuyu, yani sanayiye uygulanabilen buluşları içermesidir. Bu iki koruma arasındaki başlıca farklar; korumanın kıstasları, koruma süresi, inceleme şekli ve ispat mükellefiyetidir (Güneş, 2014:198). WIPO (2004:166)’ya göre faydalı modellerin gereksinimleri patente göre daha esnektir ve daha kısa süreli (10 yıl) koruma sağlamaktadır.

1.3.3. Marka

6769 Nolu Sınai Mülkiyet Hakları Kanunu’nda markanın tanımı doğrudan verilmemekle beraber, 4. maddede, marka, bir girişimcinin mallarını ve hizmetlerini diğer girişimcilerin

³ Ulusal ofise yapılan müracaat sonucu uluslararası anlamda araştırılan, araştırmadan sonra tekniğinin bilinen durumunun aşılması yönünden incelenen yeni ve sanayiye uygulanabilir buluşlara verilen koruma belgesidir (Alper, 2011:157).

⁴ Finansal imkanları kısıtlı buluş sahiplerinin ve küçük işletmelerin buluşlarının koruma altına alınmasını teşvik etme amacı ile incelemeli sisteme göre daha kısa süreli koruma sağlayan bir patent türüdür (Alper 2011:157)

mallarından ve hizmetlerinden ayırt ettiği; sicilde gösterilebilir olmak koşuluyla hak sahibine tanınan koruma konusunun açık ve kesin olarak anlaşılmasını sağlayan kişi adları dâhil sözcükler, şekiller, renkler, harfler, sayılar, sesler ve malların veya ambalajların biçimi olarak ifade edilmektedir (SMH Kanunu,2017: 12564).

Ticari markalar, sanayileşme konusunda önemli bir rol oynamaya başlamış ve tüketicilere görünüşte hiçbir farkı olmayan fakat kalite, fiyat ve diğer özellikleri farklı olan malları seçme şansı sunmaktadırlar. Üreticilerin ve tüccarların rekabet etmesine izin veren uluslararası ticaret ve pazar odaklı ekonomilerin modern dünyasında önemli bir faktör haline gelmişlerdir (Demirdağ, 2004:6).

Tüketiciler üzerinde farklı etkiler oluşturan marka fonksiyonları aşağıdaki gibi açıklanabilmektedir (Aktuğlu ve Temel, 2006:44):

- **Yönlendirme/tanıtma fonksiyonu:** Tüketicie pazardaki benzer birçok ürün hakkında verilen kısa bilgiler sonucu ürünler arasındaki farkların görülmesini sağlayarak herhangi birini tercih etmesinde kolaylık sağlamaktadır.
- **Alışkanlık ve kolaylık fonksiyonu:** Tüketicinin satın almada daha az risk almasını sağlamaktadır, çünkü markalı ürünlerin bilinirliği daha yüksektir. Daha az risk de tüketicie aynı markayı satın almaya yönlendirerek alışkanlık edinmesine yardımcı olmaktadır.
- **Kalite güvencesi:** Tüketicie aynı nitelikleri taşıyan ürünler sunacağını marka teminatı ile vermektedir.
- **Risk azaltma fonksiyonu:** Tüketiciler satın aldıkları markalı bir ürünü kendi kriterlerine göre değerlendirmektedirler. Markanın zihinde yer etmiş olması da tüketici kararlarını direkt etkilemektedirler.
- **Özdeşleşme fonksiyonu:** Tüketicilerin satın alma kararları marka tercihlerine göre gerçekleştirilmektedir. Çünkü marka bireyin istediği imajı sağlıyorsa yani marka imajı ile bireyin imajı uyum sağlıyorsa tercih edilmektedir.

Akçi ve Göv (2015:257) bir markanın taşınması gereken özellikleri şu şekilde sıralamışlardır:

- Marka malın niteliği ve kullanımı hakkında doğru bilgiler içermelidir,
- Söylenmesi ve hatırlanması kolay olmalıdır,
- Marka ismi hem özel bir ad olmalı hem de ulusal ve genel kavramlarla çok yönlü olmalıdır,
- Marka isim ve işareti reklamlar vasıtasıyla kolayca yayılabilmelidir,
- Kanuna, geleneklere ve ahlaka uygun olmalıdır.

İyi seçilmiş bir ticari marka işletme için önemli ekonomik değere sahip bir varlıktır (hatta bazen en önemli varlık olabilir) çünkü marka, bir işletmenin pazardaki konumunun belirlenmesine ve pazarda itibar kazanmasına olanak sağlar. Dolayısıyla, ticari faaliyette bulunan her ülkede ticari markaların etkin bir şekilde korunması önemlidir (WIPO, 2004:166). Bir ticari marka, bir tedarikçinin pazardaki ürünlerini ve hizmetlerini tanımladığından ve ayırt ettiğinden, ticari markalar marka kimliğinin ve çoğu reklam ve promosyon kampanyasının merkezinde yer almaktadır. Ticari markaların gücü nedeniyle, büyük marka sahipleri seçim, geliştirme, tescil ve koruma işlemlerine milyonlarca dolar ayırmaktadırlar (Seiter, 2012).

Bir işaretin marka olarak tanımlanması ve korunması ancak tescil ile mümkündür. Markaların koruma süresi marka tescilin yayınlanmasıyla başlamaktadır. Koruma süresi 10 yıldır ve onar yıllık dönemler halinde yenilenebilmektedir. Diğer sınai mülkiyet haklarından ayrı olarak marka hakkı belli bir sürenin geçmesiyle toplumun kullanımına açık hale gelmez. Marka hakkı, koruma süresinin dolması veya sürenin yenilenmemesi ya da marka sahibinin marka hakkından vazgeçmesi sonucu sona ermektedir (Keskin,2003: 53 / MarKHK m.45).

1.3.4. Endüstriyel Tasarım

Tasarımın insan gereksinimlerini karşılayabilecek bir unsur olması gerekmektedir. Tasarım aşlında farklı dış etkenler altındaki farklı insanlara hitap eden ve farklı ihtiyaçlara cevap veren bir hedef sistem olarak yapılmaktadır. Kısacası, gelecekte yüksek öğretimde yetiştirilecek endüstriyel tasarım yetenekleri, yalnızca mühendislik teknolojisini ve tasarım görünümünü anlayan ürün üreticileri değil, aynı zamanda sosyal gelişime ilişkin iç görüşü olan ve insanlara sadık hizmet veren bireyler olmalıdırlar (LeiYang, 2018:2737).

Endüstriyel tasarımlar "faydalı bir ürünün süslenmesi veya estetik görünümü" olarak tanımlanmaktadır ve Tekinalp (2004: 16)' e göre, ürün veya üzerindeki süslemeleri meydana getiren çizgiler, özel şekiller, çevre çizgileri, renkler ile biçim ve malzeme görünümü oluşturan öğelerdir. Tasarımların orijinal ve endüstriyel araçlarla tekrar tekrar üretilebilir olması gerekmektedir (Darrell ve Dutfield, 1996: 87).

6769 Nolu SMH Kanununa madde 58'e göre, orijinal ve fark edilebilir niteliğe sahip tasarımlar belgeler aracılığıyla korunmaktadır ve tasarımın tescili patent başvurusundan daha ucuz ve daha az zaman alıcı olmaktadır. Bileşik ürünlerde herhangi bir parçanın tasarımı yeni ve ayırt edici bir özelliğe sahipse korumadan yararlanabilmektedir (SMH Kanunu,2017: 12588). Koruma süresi net olmamakla beraber tescilli tasarımlarda başvuru tarihi itibarıyla 5 yıldır ve beşer yıllık dönemler halinde uzatılarak 10, 15, 20 ve en fazla 25 yıl olmaktadır. Sürenin dolmasıyla patent gibi endüstriyel tasarımlar da serbest hale gelmekte ve hak sahiplerine ihlal edenlere karşı yasal işlem yapma hakkı vermektedir (Darrell ve Dutfield,1996: 87).

1.3.5. Entegre Devre Topografyaları (Yarı İletken Topografyalar)

Yaygın olarak "çip" veya "mikro çip" olarak bilinen entegre devreleri (WIPO, 2019), tüm bileşenlerin (transistörler ve dirençler) ince bir yarı iletken malzemenin (genellikle silikonun) yüzeyinde belirli bir düzen ile toplandığı elektronik devreler olarak tanımlanmaktadır. EntDevKan. madde 2-a'da entegre devre her türlü elektronik işlevi gerçekleştirmek için tasarlanmış ürün olarak tanımlanmakta iken, madde 2-b'de entegre devre, devreyi oluşturan sistemlerin üç boyutlu düzenini temsil eden, üretim maksadıyla tasarlanmış ve formatlanmış görüntüler dizisi olarak tanımlanmaktadır (Tekinalp, 2004:19-214).

Entegre devrelerin düzen tasarımları insan aklının eserleridir. Bunlar hem yüksek nitelikli uzmanların zamanları açısından hem de finansal olarak muazzam bir yatırımın sonucudurlar. Mevcut entegre devrelerin boyutlarını azaltan ve aynı anda işlevlerini artıran yeni düzen tasarımlarının oluşturulmasına sürekli ihtiyaç duyulmaktadır. Entegre devre ne kadar küçük ise, üretimi için gereken malzeme de o kadar az ve onu yerleştirmek için gereken alan da o kadar küçük olmaktadır (WIPO, 2004: 118-119).

Entegre devre topografyasının amacı, topografya tasarımcısının harcadığı emek ve sermayenin kendisine geri dönüşünü sağlamaktır. Bu sayede, tescilli entegre topografyasının sahibinin izni dışında kullanımının önlenmesi sağlanır. Bu ürünleri yaratan ve üretenlere, topografyanın başkaları tarafından çoğaltılmasını ve topografyayı içeren devrelerin ticari olarak kullanılmasını engelleme hakkı vermektedir (Tiryakioğlu ve diğerleri, t.y: 57).

EntDevKan'na göre, entegre devre topografyalarının korunabilmesi için orijinallik yeterlidir ve korunma hakkı sadece tescil ile mümkün olmaktadır (EntDevKan. madde 4). Tescil edilen entegre devre topografyalarının korunması süresi, 10 yıl olup bu süre onuncu takvim yılının sonunda bitmektedir (EntDevKan. madde 6 / II). Korunma hakkı, korunma süresinin dolması veya entegre devre topografyası hak sahibinin korunma hakkından feragat etmesi halinde sona ermektedir. Korunma hali sona erdiğinde yani sona erme sebebi gerçekleştiği andan itibaren topografya toplumun kullanımına açık hale gelmektedir (Tekinalp, 2004:719-727).

1.4. Sınai Mülkiyet Haklarının Önemi

İnsanların yaratıcı karakterleri sonucu ortaya çıkan yeni düşünce ürünleri toplumların ilerlemesine katkıda bulunmaktadır. Düşünce ürünleri hem içinde var oldukları ortamı geliştirmekte hem de toplumlar arasında hızla yayılarak toplumsal ilişkileri güçlendirmektedir. İnsanlık var olduğundan beri insanlar her daim yaşam kalitelerini yükseltebilmek için yeni ürünler üretmek ve mevcut ürünleri geliştirmek yolunda çaba harcamışlardır. Ayrıca, ülkeler de ekonomik bakımdan gelişmek ve bu gelişmişliği korumak ve daha ileriye götürmek amacıyla politikalar

geliştirmiş, yeni kaynaklar oluşturmuşlardır. Bu amaçla da insanoğlunun yaratıcı yeteneğini destekler nitelikte önlemler alınmıştır. Uluslararası toplumda da ekonomik ve kültürel iş birliğini sağlamak amacıyla sınai mülkiyet haklarının korunmasına özel önem verilmektedir (Tiryakioğlu ve diğerleri, t.y:3).

Sınai mülkiyet uzun zamandır sanayileşmiş ülkeler tarafından tanınmakta ve kullanılmaktadır. Ayrıca giderek artan sayıda gelişmekte olan ülkede teknolojik ve ekonomik büyüme için önemli bir kaynak olarak görülmektedir. Gelişmekte olan birçok ülke, mevcut olmadıkları yerlerde ulusal sınai mülkiyet sistemleri kurmanın; tarihsel geçmişinden miras kalan ve artık yeni ihtiyaç ve önceliklere yeterince cevap veremeyen mevcut sistemleri güçlendirmenin ve yükseltmenin kendi yararlarına olduğunun farkına varmışlardır (WIPO, 2004: 164).

Sınai mülkiyet hukuku, bir ülkedeki mal ve teknolojilerin üretilmesi, kopyalanması, dağıtılması ve lisanslanması sonucu münhasır hak sahiplerini, sanatçıları ve kurumları ödüllendirmenin bir yoludur. (Maskus ve Fink, 2005: 3) Sınai mülkiyet hakları, buluş (mallar, süreçler, aparatlar vb.) yaratıcılarının kendilerini daha kolay kanıtlamalarını, yeni pazarlara en az riskle girmelerini ve ilk etapta araştırmada yapılan yatırımları amortize etmelerini mümkün kılmaktadır. Pratik anlamda, bu yenilikler en ileri teknolojilerden bazılarının öncüsü olmakta iken, bu teknolojiler giderek egemen olan modern bir dünyada daha belirgin hale gelmektedirler (WIPO, 2004: 164).

Sınai mülkiyet hakları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki, son on beş yılda, iki ilgili sebepten dolayı artan bir endişe kaynağı haline gelmiştir: (a) gelişmekte olan ülkeleri gelişmiş ülkelere ayıran bir bilgi boşluğu olduğu ve uygun olmayan şekilde tasarlanmış SMH rejimlerinin bilgi açığını dolayısıyla kalkınma farkını kapatmakta önemli bir engel teşkil edebileceği giderek daha fazla kabul görmüştür, (b) aynı zamanda, Uruguay Turu'nun Ticaretle İlgili Fikri Mülkiyet Anlaşmaları (TRIPS) sözleşmesi, gelişmiş ülkelere, gelişmekte olan ülkeler için endişe uyandıran, onların bilgiye erişimini ve böylece gelişimini engelleyebilecek batı tarzı bir SMH rejimi getirmiştir (Maskus ve diğerleri, 2014: 1).

Sınai mülkiyet haklarının korunması ekonomik büyümeyi üç yoldan dolaylı olarak etkilemektedir:

1. Toplam faktör verimliliği ekonomik büyümenin kaynaklarından biridir ve SMH koruması, inovatif faaliyetler vasıtasıyla ekonomik büyümede artış sağlamaktadır (Coe ve Helpman 1995: 862).Ekonomik büyümenin sürdürülebilir olması için sermaye birikimi ve emek miktarındaki artışa ilaveten bu faktörlerin verimliliklerinin de artması gerekmektedir. Özellikle üretim sürecinde kullanılan girdiler üretim ve verimlilik artışına katkıda bulunmaktadır. Örneğin, hem teknolojik bilgiyi üreten ve kullanan hem de

işgücünün teknolojik gelişmeye adaptasyonunu kolaylaştıran beşerî sermaye, teknolojinin gelişmesinde ve ilerlemesinde önemli bir rol üstlenmektedir (Çakmak ve Gümüş 2005:62).

2. SMH koruması, doğrudan yabancı yatırımlar ve teknoloji aktarımı aracılığıyla ekonomik büyüme üzerinde etki yapabilmektedir. SMH mevzuatı vasıtasıyla teknolojiye erişim ve bunun sonucu malları ihraç edebilme yeteneği arttırılarak ülkelerin uluslararası ticareti genişletilebilmektedir (Mansfield 1994: 16). Bazı çalışmalar, güçlü veya zayıf SMH düzenlemelerinin gelişme yolundaki ülkelerde doğrudan yabancı yatırımlar üzerinde etkili olduğuna vurgu yapmaktadır. Örneğin Mansfield (1994: 19), yaptığı bir araştırmada ülkedeki düşük SMH korumasının, doğrudan yabancı yatırımlar üzerinde özellikle de Ar-Ge ortak girişimlerde caydırıcı etkisini ifade etmekte iken, Gould ve Gruben (1996: 323-350) ise düşük korumanın, teknoloji yoğunluklu yabancı firmaların bu ülkelerdeki lisans sözleşmesine negatif etki yaptığını vurgulamaktadır. Çünkü sözleşme yapılan ülkedeki yetersiz koruma sonucu üretimde kullanılan yeni teknolojiye ilişkin bilgilere dışarıdan erişim kolaylaşmaktadır.
3. SMH koruması, Ar-Ge çalışmalarını destekleyerek ekonomik büyüme üzerinde etkili olmaktadır. Ar-Ge yatırımları sonucu meydana gelen yenilik, üretim sürecinde verimliliği arttıran önemli bir değişkendir. Yüksek büyüme trendine ulaşılmasına imkân sağlayan fiziki yatırımlardaki ve faktör verimliliğindeki artışlar, Ar-Ge yatırımlarının arttırılması ve etkinleştirilmesi ile mümkündür (Taban ve Kar 2006: 159-181). Yeni ürün ve üretim sistemlerinin geliştirilmesinde, mevcut teknolojilerin veya ithal edilen teknolojilerin etkin kullanılmasında, uyarlanmasında veya değiştirilmesinde yani teknolojik faaliyetlerin her basamağında Ar-Ge yatırımları büyük önem arz ettiğinden, Ar-Ge faaliyetleri bir ülkenin teknoloji yaratma kapasitesini de göstermektedir. Sonuç olarak Ar-Ge faaliyetleri hem büyüme oranlarını etkilemede hem de uluslar arası arenada rekabet edebilmek için önem arz etmektedir (Parlakıyıldız ve Güvel 2015: 34).

Ülkeler birbirleriyle alakalı iki sebepten dolayı, sınai mülkiyeti korumak için yasalar çıkarmışlardır. Birincisi, eserin yaratıcılarının ahlaki ve ekonomik haklarına yasal bir statü vermek, diğeri ise kasıtlı bir devlet politikası eylemi olarak hareketliliği, reaktiviteyi ve sonuçlarının yayılmasını ve uygulanmasını ve de adil ticareti teşvik etmektir. Böylece ekonomik ve sosyal kalkınmaya katkıda bulunmayı amaçlamaktadırlar (WIPO, 2004: 164).

SMH, firmaların patentler olmasa normalde gerçekleşemeyecek yeniliklerini teşvik ederek Ar-Ge'deki yatırımlarından beklenen karlarını arttırmalarına olanak tanımaktadır. Patent sistemi kamu açıklaması gerektirdiğinden halka aktarılan bilimsel ve teknik bilgiler arttırılabilmekte, bu da diğeri yeniliklere yol açabilmektedir (FTC, 2003: 2). En güncel ve tek tip bilgiler patent belgelerinde mevcut olmasına rağmen, bazı araştırma sonuçları patentlerin zengin fakat çoğunlukla

yetersiz kullanılan bir teknik bilgi kaynağı olarak görüldüğünü göstermektedir (Meyer ve diğerleri, 2003:223).

Yenilikçilere patent verilerek sağlanan koruma, araştırma ve geliştirme faaliyetlerini ve yeni teknolojilerin üretimini teşvik etmede çok önemlidir. SMH rejimi yenilik faaliyetlerini arttırırken, patent verilen tüm buluşlar ulusal dilde yayınlandığından bilginin yayılmasına yardımcı olmaktadır. Bu da yeni teknolojilerin üretilmesine olanak sağlamaktadır. Bunun dışında, patent belgeleri değerli bilgi kaynaklarıdır, çünkü ülkenin kendi dilinde yayınlandığından araştırmacılara anadillerinde en son teknolojik bilgileri içermektedirler (Sözer, 2006: 13).

Patentler başarılı firmaların pazar karı kazanmalarını sağlayarak Ar-Ge'yi teşvik etmektedir (Sözer (2006: 12). Daha güçlü patent koruması artan Ar-Ge'yi ve bunun sonucu artan büyümeyi ifade etmektedir. Daha kısa patent ömrü Ar-Ge seviyesini düşürecektir. Dolayısıyla Ar-Ge yatırımlarını teşvik etmenin yanı sıra, patent politikası da bir firmanın yenilikçi faaliyetlerini etkileyebilmektedir. Patentler ayrıca büyük firmalara karşı koruma sağlayarak yenilikçi küçük girişimcilerin buluşlarına destek vermektedir. Patent koruması olmadan, büyük firmalar küçük firmaların buluşlarını kopyalayabilmekte ve onların buluşlarını ticarileştirmek için onların finansal kaynaklarını kullanabilmektedirler (Kahin, 2003).

Patent sistemi ayrıca diğer ülkelerden lisans yoluyla teknoloji transferi sağlamaktadır. Yabancı buluş ve teknoloji akışı yeniliğin korunduğu bir ortamda en iyi şekilde gerçekleşmektedir. Özet olarak, SMH korunmasının faydaları şunlardır (Morgül, 2003: 14-15):

- Rakiplerin bir ürün veya hizmeti kopyalama ya da taklit etmelerini önler,
- Ar-Ge ve pazarlamaya gereksiz yatırımları önler,
- Ticari marka ya da marka stratejisi ile tüzel kimlik oluşturur,
- Firmanın pazar değerini arttırır,
- Yeni pazarlara erişimi sağlar,
- Ülkeye teknoloji ve bilgi akışına izin verir.

Bunlara ek olarak, sınai mülkiyet korunmasından faydalanmadan önce rakiplerinin kendilerinininki ile çakışabilecek sınai mülkiyet haklarını sistematik olarak araştıran firmalar, gereksiz davalardan kaçınarak zaman ve kaynak tasarrufunda bulunabileceklerdir.

Patentlerin avantajlarından biri de yeniliği teşvik etmeleridir. Ancak, firmaların tekel fiyatlarını kontrol edebilmeleri için geçici potansiyel karşılığında, yeni ürünler ve süreçler konusunda halkın yeterli tazminat alması endişesi vardır. Arundel'e göre, ideal SMH rejimleri tekel

karları olmadan yeterli teşvik sağlamalıdır ancak yeniliği teşvik etmek için böyle bir destek gerekli olmadığında bunları teklif dahi etmemelidirler (Sözer, 2006: 14).

Bir ülkede ideal bir SMH sistemi kurmak için gereken bazı bileşenler vardır. Yalçınır'e göre, bir SMH sisteminin bir ülkedeki bileşenleri aşağıdaki gibidir (Sözer 2006: 14):

- İyi organize edilmiş bir patent ofisi,
- Uluslararası anlaşmalara katılım,
- Patent avukatları ve
- İhtisas mahkemeleri.

Bununla birlikte, SMH mevzuatının varlığı, endüstriyel kalkınma için tek başına yeterli olmamaktadır. Teknolojik büyümenin sağlanabilmesi için bütün bir politika paketi dikkate alınmalıdır. Aşağıdaki soruların cevabı, teknolojik gelişimin potansiyelini en iyi şekilde göstermektedir (Sözer 2006: 14):

- SMH mevzuatı ne zamandır uygulanmaktadır ve uluslararası gelişmelere ayak uydurabilmek için kaç kez revize edilmiştir?
- Mevcut mevzuat yeniliği teşvik ediyor mu?
- Mevcut mevzuat yabancı yatırımcılar / teknoloji transferi için çekici / çekici değil mi?
- SMH yasaları dışındaki mevzuatın yabancı yatırımcılar için herhangi bir engelleri var mı?

Sözer (2006: 15), SMH sisteminin lehine, patent sisteminin yararı hakkında birçok tartışmalar yaşanmaktadır. Bir taraf patent korumasının gereksiz ve zararlı olduğunu savunurken, diğer taraf sistemin gerekliliği ve kullanılabilirliğini vurgulamaktadır. Sınai Mülkiyet Hakları Komisyonu (2002)'na göre, gelişmiş dünya tarafında, tüm SMH'nin iş için iyi olduğuna inananların güçlü bir lobisi vardır. Halka açık ve teknik gelişme için katalizör görevi görmektedir. Gelişmekte olan dünya tarafında ise, SMH'nin yerel sanayi ve teknolojinin gelişimini engelleyeceğine, yerel nüfusa zarar vereceğine ve yalnızca gelişmiş dünyaya yarar sağlayacağına inananların bir lobisi vardır.

Kahin (2003)'e göre, günümüzde de ekonomi ve teknoloji açısından belirli bir gelişme düzeyine ulaşmak, her ülke politikasının merkezinde yer almaktadır. Ekonomik büyümeyi teşvik etmek için rekabetçi bir endüstri kurmak ve dünya ticaretine katılmak gereklidir. Rekabetçi bir endüstri sağlamak için, Ar-Ge kapasiteleri ve sanayi arasında bağlantı kurulmalıdır. Yenilik politikasının nihai amacı, verimlilik, karlılık ve pazar payındaki artışı geliştirmektir.

Uluslararası ticaret uzmanlaşmayı, uzmanlaşma da ticareti teşvik etmektedir. Serbest ticaret altında, doğal kaynak ve işgücü maliyeti yüksek olan gelişmiş ekonomiler, rekabet avantajının

kaynağı olarak maddi olmayan duran varlıklarına güvenmelidirler. Maddi olmayan varlıklar, yani zihinsel sermaye, gelişmiş ekonomilerde rekabet avantajının temel kaynağıdır (Kahin, 2003). Pek çok gelişmiş ekonomi ticaret ve Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları Anlaşması'nı (TRIPS) benimsemek amacıyla sınai mülkiyet hakları ile ilgilenmişlerdir. TRIPS Anlaşmasının yürürlüğe girmesinden bu yana imzalamamış çok az ülke bulunmaktadır. Yani, SMH korunmasından uzak durmanın bir yararı olmayacağı şeklinde yorumlanabilir (Sözer, 2006: 11).

Gelişmiş ülkeler, gelişmekte olan ülkelerin yaklaşık 10 katı kadar Ar-Ge bilimci ve teknisyene sahip olmaktadır. Gelişmiş ülkeler GSYİH'nin yaklaşık %2-%3.8'ini Ar-Ge için harcarken, gelişmekte olan ülkeler GSYİH'nin yalnızca %0.5'ini Ar-Ge amacıyla harcamaktadırlar (Saleh, 2002:225). Bunun sonucu olarak da, Ar-Ge faaliyetlerine yapılan harcamalar ekonomik büyüme düzeyinin bir göstergesi olarak değerlendirilebilmektedir. Hem ulusal hem uluslar arası literatürde bu konu hakkında yapılan makale ve araştırma sonuçları bu genellemeyi kabul ettiğinden, bu çalışmada da Ar-Ge harcamaları kontrol değişken olarak yer almaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

2. EKONOMİK BÜYÜME

Eski insan topluluklarında ekonomik büyüme için gerekli temel düzenlemeler ve sosyal kurumlar yer almadığından, insanlar yüzyıllar boyunca ekonomik büyüme terimine gerek duymadan yaşamlarını sürdürmüşlerdir (Parasız, 2003: 10).

Shearer (1961: 497-530), ekonomik büyüme kavramıyla ilgili bazı konulara değinmektedir:

1. Ekonomik büyüme metodolojik tuzakları içerebilmektedir. Bu, insan davranışının ve ekonomik büyümenin dikkatli ve akıllı bir analizinin olmayışından ve insan davranış dinamiklerini dikkate almadaki başarısızlıktan kaynaklanmaktadır.
2. Ekonomik büyümeyi en iyi ifade eden olgu biyolojideki gibi büyümenin organik ve kademeli bir değişim sergilemesidir. Bu kavram aynı zamanda bir ekonominin yavaş yavaş büyüme davranışı gösterdiği ve değişim modelinin tekrarlanabilirlik sergilediği ekonomik kavramlar için de kullanılmaktadır. Böyle bir büyüme kavramının daha iyi anlaşılması için çağrıştırdığı anlam ekonomik sistem için açıkça ve net bir şekilde karakterize edilmeli ve tanımlanmalıdır.
3. Ekonomik büyümenin, ekonomik faaliyetlerin insan refahına yaptığı katkı ile ölçülmesi gerektiğine dair ortak ve yaygın olarak kabul edilmiş bir ifade vardır. Bu anlamda önemli olan insan yaşamının iyileştirilmesinde ekonomik faaliyetlerin yaptığı katkının ölçülebilmesidir. Böyle bir durumda, kişi başına düşen milli gelirdeki artış insan refahındaki gelişimi ölçmede en yaygın kullanılan ölçüttür ve temel olarak toplam refahtaki değişimi ifade etmektedir.
4. Ekonomik büyümenin ölçülmesi niceliksel biçimde ifade edilse ve nesnel bir süreç olsa bile sosyal bir boyutu da vardır. Ekonomik büyümeyi izleyen refah gelişimi, sosyal ilişkilerde değişimin bileşenlerini ve toplumdaki öznel ve duygusal değerlendirmeleri teşvik eden toplumdaki bireylerin karmaşık koşullarını içermektedir. Bu anlamda, büyüme dinamikleri sadece ekonomik faaliyetlerin fiziksel yönünde belirtilen değişikliklerden değil aynı zamanda insan davranışının düzey ve değişim koşullarından da anlaşılmaktadır.

Berber (2006: 2-3), ekonomik büyümeyi oluşum sebepleri bakımından birbirinden ayrılan iki çeşit üretim artışı olarak tanımlamaktadır. İlk aşamada ekonomik büyümenin, ekonomi tam

istihdamda iken yeni üretim faktörlerindeki ve teknoloji gelişimindeki artış sonucu orta ve uzun dönemde üretim kapasitesini arttıran üretim artışları olduğunu ifade ederken; ikinci aşamada, eksik istihdam durumunda olan ekonomide talebin artmasıyla beraber kapasite kullanım oranında görülen artışa bağlı üretim artışı olduğunu belirtmektedir. Ekonomik büyüme tanımlamalarından genel olarak tercih edileni birinci tanımlamadaki büyüme türüdür. Yani, özetlemek gerekirse ekonomik büyüme için üretim artışlarının tam istihdam durumunda yeni faktör ilavesi veya teknolojik gelişme sonucu gerçekleşmesi gerekmektedir.

Standart ekonomi ders kitapları ekonomik büyümeyi, bir ekonominin mal ve hizmet çıktılarında yani üretim hacminde bir dönemden diğerine meydana gelen artışlar olarak tanımlamaktadır (Özel, 2012: 64). Ekonomik büyüme çoğunlukla “bir ülkenin gayri safi yurtiçi hasılasındaki (GSYİH) yıllık artış oranı” ile ölçülmektedir (Czech, 2000:4). Bir ekonomide var olan üretim kapasitesinin reel olarak (fiyat düzeyindeki değişimlerden arındırılmış) artış göstermesi ekonomik büyümenin önemli göstergelerinden biridir. Ekonomide meydana gelen üretim kapasitesinde yaşanan artışların reel değişimini ölçmede en çok tercih edilen yöntem reel GSYİH’deki değişimi ölçmekten geçmektedir (Kılıçaslan, 2013: 40).

Kısaca belirtmek gerekirse, ekonomik büyümeyi tanımlayan faktörler mal ve hizmet üretim kapasitesinde meydana gelen artışlar olmaktadır (Parasız, 2003: 10). Diğer bir deyişle ekonomik büyüme emek ve sermaye faktör arzında meydana gelen artışların ve/veya emek ve sermaye faktörleri başına düşen hâsıla oranları artışlarının potansiyel milli gelirden meydana getirdiği değişimler ile ölçülmektedir (Turhan, 2007: 14). Ekonomik büyüme konusu sadece gelişmiş ülkelerin değil gelişmekte olan ülkelerin de üzerinde durduğu önemli bir alandır (Seyidoğlu, 2006: 829).

2.1. Ekonomik Büyümenin Belirleyicileri

Ekonomik büyümeyi belirleyen nedir? Birçok ekonomi literatürünün dikkatini çeken temel makroekonomik sorulardan biridir bu. Ekonomik büyümenin kaynağını ve etkenlerini teorik hale getiren birçok model vardır. Farklı ülkelerde değişken koşullar altında büyümenin belirleyicilerini bulmak için çeşitli uygulamalı araştırmalar yapılmıştır.

Temel olarak, ekonomik büyümenin kaynağı ve belirleyicileri üzerinde tartışan iki farklı teori ve yaklaşım vardır. Birincisi, Solow (1956) büyüme modeline dayanan neo-klasik büyüme teorisidir. Teori, yatırımın rolünü vurgulayarak sermaye, emek ve teknolojiyi büyümenin ana kaynağı olarak belirtmektedir. İkincisi, Romer (1986) ve Lucas (1988) tarafından geliştirilen içsel büyüme teorisi büyüme için kilit faktörler olan beşerî sermaye ve yeniliğe odaklanan yeni bir büyüme zinciridir. Bu yeni büyüme modelinde teknolojik değişime, devletin rolüne, ticaret

politikasına ve insan sermayesi gelişimine gidildiği dikkat çekmektedir (Petraikos ve diğerleri, 2007:247).

Ekonomik büyümeyi etkileyen faktörlerle ilgili çok fazla çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalarda ekonomik büyüme farklı kavramsal ve metodolojik bakış açıları ile ve farklı parametrelerle açıklanmaya çalışılmış ve ekonomik büyümenin etmenleri konusunda çeşitli sonuçlara ulaşılmıştır. Büyümeyi belirleyen etmenler ülkeler ve de dönemler arasında farklılıklar gösterebilmektedir (Eser, 2012: 7). Bu bölüm, teorik çerçeveyi referans alarak ekonomik büyümenin belirleyicilerinin değerlendirilmesine ayrılmıştır.

2.1.1. Beşerî Sermaye

Üretim üzerinde etkili olan eğitim, bilgi, beceri, tecrübe, teknoloji ve motivasyonun öneminin giderek artması sonucu bu faktörleri sermaye kapsamına dâhil etmek için girişimler başlamıştır. İnsanın niteliğini ve üretime yaptığı katkıyı kapsayan tüm bu faktörler fiziksel sermaye olarak değil beşerî sermaye olarak tanımlanmıştır. Sonuçta, bu faktörlerin de eklenmesi ile üretim faktörlerinin içeriği güncellik kazanarak genişlemiştir (Şimşek ve Kadılar, 2010:118). Bununla birlikte, bu faktörler hem emeğin gelişimine katkıda bulunarak üretim aşamasında yer alan tüm faktörlerin verimliliğini arttırabilmekte hem de yeni teknoloji buluşu ile beraber bu buluşlardan en az maliyetle en çok karın elde edilmesine imkân sunmaktadırlar. Sonuçta, ekonomik faaliyetlerdeki rasyonellik artışı beraberinde daha hızlı kalkınabilen ülke ekonomisini de getirmektedir (Karagül, 2003: 81).

1980'li yıllarda, bilgi ve teknoloji ağırlıklı üretimin baş göstermesiyle birlikte ekonomik büyüme sürecinde beşerî sermayenin önemi ön plana çıkmıştır. Beşerî sermayeyi yalnızca bir üretim faktörü olarak ele alan neo-klasik yaklaşımların uygulamalı çalışmaları ekonomik büyümeyi açıklamada eksik kalmıştır. Neo-klasik yaklaşıma eleştiriler artmaya başlayınca, ekonomi iktisatçıları içsel büyüme teorileri kapsamında da beşerî sermayeyi ele almaya başlamışlardır (Çakmak ve Gümüş, 2005: 63).

Bazı ampirik çalışmalar, beşerî sermaye ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi ve aralarındaki ilişkinin önemini incelemişlerdir. Barro (1989), Mankiw ve diğerleri (1992), Glaeser ve diğerleri (1995), Temple, (1999), Cissone ve Papaioannou (2006) ve Kalaitzidakis (2001) tarafından yapılan araştırmalara göre, beşerî sermayenin ekonomik büyüme ile pozitif ve önemli ölçüde ilişkili olduğu bulunmuştur. Beşerî sermayenin, ülkelerin ekonomik büyümesi üzerinde güçlü ve uzun vadeli olumlu bir etkisi olduğu belirtilmekle beraber, bu bulguları güçlü bir şekilde sorgulayan ve dolayısıyla büyümenin kilit bir faktörü olarak beşerî sermayenin önemini gösteren çalışmalar, Pritchett (2001), Benhabib ve Spiegel (1994) ile Krueger ve Lindahl (2001) gibi, da bulunmaktadır (Hassen, 2017: 22).

2.1.2. Ar-Ge ve Yenilik

Rekabet, gelişmeyi tetikleyerek onu harekete geçiren bir kavramdır. Bir firmanın veya ülkenin veya bir firmanın ayakta kalabilmesi ancak aynı şartlardaki rakiplerinden üstünlük olması ile mümkündür. Yenilik, yeni bir buluşun veya malın firma tarafından üretilerek pazara sokulması ve bu pazarda sürekliliğin sağlanabilmesidir. Buradaki yeni kavramı ürünün evrensel yeniliğini ifade etmektedir. Yenilik ile eşdeğerler kavramlar olan teknolojik gelişme ve buluş sayesinde firmalar oluşumlarını gerçekleştirebilmekte, ülke ekonomisine katkı sağlayabilmekte ve gelişimlerini sürdürebilmektedirler (Kılınç, 2013: 8).

Teknoloji, ana faktörleri (hammadde, malzemeler) bir dizi işlemler sonucunda kullanıma hazır ürünlere dönüştürmenin bir yoludur. Üretim faktörlerinden her birinin etkinliği, üretim sürecinde kullanılan teknolojiye ve ürünün üretilebilirliğine bağlıdır. Buluşlar ve yenilikler, bilimsel ve teknik bilginin gelişiminde önemli iki faktördür. Buluşlar üretimde ciddi, devrimci, nitel değişiklikler meydana getirmekte iken, yenilikler mevcut bilgi veya üretim süreçlerini iyileştirmektedir. Teknoloji de birincil ekonomik büyüme kaynağı olarak kabul edilmektedir. Robert Solow, teknolojik değişimin ABD ekonomisini yaklaşık 2/3 oranında büyüttüğünü hesaplamıştır (Tereshko, 2018: 65).

Ar-Ge harcamaları, yeni teknolojilerin ve mevcut kaynakların daha etkin kullanılabilmesine olanak sağlayan bilgiler için bir yatırım kaynağı olarak görülmektedir. Bu açıdan denilebilir ki ne kadar fazla Ar-Ge harcaması o kadar fazla büyümeyi beraberinde getirmektedir (OECD, 2004: 31). Çünkü her yeni üretim tekniği, üretimin ve verimin artması sonucunu doğurarak nihayetinde üretimin artmasına neden olmaktadır.

Ar-Ge ve yenilik aynı zamanda beşerî sermaye oluşum sürecinde de önemli bir faktör olarak kabul edilmektedir. Bunlar, teknolojik gelişmeyi ilerleterek yeni üretim yöntemlerini geliştirmektedirler. Yeni büyüme modelleri, büyümenin temel faktörü olarak Ar-Ge ve yeniliği kabul etmektedir. Genellikle patent başvurusu, patent hibeleri veya araştırma ve geliştirme harcamaları gibi faktörler ile ölçülmektedir (Hassen, 2017: 22). Bununla ilgili olarak, Ülkü (2004: 1) patent stoku (yenilik) ile kişi başına GSYİH arasındaki ampirik ilişkiyi analiz etmiş ve hem OECD hem de OECD üyesi olmayan ülkeler için pozitif ve anlamlı bir ilişki bulmuştur.

2.1.3. Ekonomik Politikalar ve Makroekonomik Koşullar

İletken ve istikrarlı bir makroekonomik çevre, ekonomik büyümenin en önemli ve belirleyici faktörlerinden biridir. Bir ülkenin ekonomik performansı, ekonomik politikaların etkinliği ve kapsamı makroekonomik koşulların istikrarı ile doğrudan bağlantılıdır. Para, maliye ve döviz kuru

politikaları yeterli olmamasına rağmen, ekonomik büyüme için gerekli koşullar olarak görülmektedir (Fischer, 1991: 372).

Büyümeyle ekonomik politikalar ve makroekonomik koşullar ile ilişkilendiren çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Enflasyon, yatırım ve verimlilik artışını azaltarak ekonomik büyümeyi düşürmektedir. Aynı zamanda bütçe açığı da sermaye birikimini ve verimlilik artışını azalttığı için ekonomik büyümeyi daraltmaktadır. Fischer (1993: 487), ekonomik büyümenin yüksek enflasyon, yüksek bütçe açığı ve çarpık döviz piyasası gibi makroekonomik politika göstergeleri ile negatif ilişkili olduğunu ve nedenselliğin makroekonomik politikadan büyümeye doğru olduğunu tespit etmiştir. Benzer şekilde, Bruno ve Easterly (1998: 5), yüksek enflasyon krizlerinde büyümenin gerilediğini ve enflasyonun düştükten sonra hızlı ve güçlü bir şekilde iyileştiğini belirtmiştir.

Fischer (1991: 348) dış borç ve ekonomik büyümenin ilişkili olduğunu savını araştırmış ve dış borçların büyümeyi olumsuz yönde etkilediği sonucuna varmıştır. Bunu göz önünde bulundurarak, Clements ve arkadaşları (2003: 1) tarafından yapılan bir çalışmada da dış borçlardaki azalma ile birlikte düşük gelirli ülkelerde kişi başına büyümenin arttığını gözlemlemişlerdir.

Kurumsal yapılar da ekonomik büyüme üzerinde önemli bir etken olabilmektedir. Kurumsal yapıların ekonomik performansı şekillendirdiği uzun zamandır belirtilmesine rağmen bu konu ile ilgili ampirik çalışmalar mevcut değildir. Bu bağlamda, ekonomik büyüme üzerinde doğrudan etki yaratmayan ancak büyümenin belirleyicilerini etkileyen 5 temel faktör Rodrik (2000: 6) tarafından ortaya atılmıştır. Bu faktörleri Petrakosve diğerleri. (2007: 252), mülkiyet hakları, düzenleyici kurumlar, makro ekonomik istikrar kurumları, sosyal güvenlik kurumları ve çatışma yönetimi kurumları olarak ifade etmektedirler.

Genel olarak, makroekonomik istikrarsızlık ve belirsizlik üretkenliği ve sermaye birikimini düşürüp büyümeyi olumsuz etkilemekte iken, belirsizliklerin azaltılması ve makroekonomik istikrarın sağlanması ile büyüme desteklenmektedir. Hükümetlerin ekonomilerini kontrol etme ve yönetme yani makroekonomik istikrarı sağlama yeteneklerinin, yüksek enflasyon ve yüksek bütçe açığı oranlarıyla ölçüldüğü ifade edilmektedir (Fischer, 1991: 351).

2.1.4. Ticarete Açıklık

Dışa açıklık olarak da belirtilen ticarete açıklık, büyümenin en önemli belirleyicilerinden biri olarak, çeşitli büyüme modellerinde yaygın olarak kullanılmaktadır. Petrakos ve diğerleri (2007:251)'ne göre açıklığın etkisi karşılaştırmalı üstünlüklerin kullanılması, teknoloji transferi ve bilgi yayılması, ekonomilerin ölçeğinin artması ve rekabete maruz kalma gibi kanallarla açıklanabilmektedir. Ayrıca bir ülkeyi "ticarete açık" olarak nitelendiren diğer kriterleri de listelemektedirler. Bunlar, ortalama kotanın %40'dan daha az olması, tarifeler ve ithalat lisans

kapsamı; %20'den az karaborsa primi; ihracatta aşırı kontrol eksikliği ve sosyalist olmayan ekonomik rejim olarak belirtilmektedir. Ticari açıklık, ihracat ve ithalat toplamının yani dış ticaret hacminin GSYİH'ye oranı olarak ifade edilmektedir (Hassen, 2017: 24). Bu oran ne kadar yüksek olursa ülke ekonomisi o kadar dışa açık olmaktadır. Ticari açıklık, ülke ekonomilerinin daha verimli üretim teknikleri kullanarak toplam faktör verimliliğini arttırmalarına, kişi başına düşen reel gelirin artmasına olanak tanımaktadır. Hem iç pazar hem de dış pazar için üretim yapılması üretim artışı ve pazar genişlemesini sağlayarak ölçek ekonomilerini meydana getirmektedir. Kalite iyileştirme için geliştirilen teknikler sonucu kaynaklar optimum şekilde kullanılmakta, kaynak israfi önlenmekte, iş bölümü ve uzmanlaşma ile beraber rekabet gücü artmaktadır (Eser, 2012: 10).

Ülkenin dışa açık olması, yerli üretim teknolojisini de geliştirerek üretimde etkinlik ve verimlilik artışına katkıda bulunmaktadır. Bunun sonucunda denilebilir ki, dünya ticaretine açık olan ekonomi, kapalı ya da korumacı olan ekonomiden daha hızlı büyüebilmektedir (Nişancı ve diğerleri, 2011: 305).

Yanikkaya (2003: 58)'nın gerçekleştirdiği bir araştırma sonucu, ticaret açıklığı ekonomik büyümeyi uzun vadede olumlu ve önemli bir şekilde etkilemektedir. Bu araştırmanın aksine, çoğu ekonomik büyüme ve gelişme literatürleri gelişmekte olan ülkelerdeki ticari engeller ile büyüme arasında olumlu ve anlamlı bir ilişki olduğunu öne sürmektedir. Andersen ve Babula (2008: 15) tarafından yapılan bir çalışmada da açıklık ile uzun vadeli ekonomik büyüme arasında muhtemelen pozitif bağlantı olabileceği açıklanmaktadır. Bununla birlikte, ticaretin serbestleştirilmesinin ardından gelişmekte olan ülkelerde verimlilik artışı sağlayabilmek için eğitime yatırım yapılması, mülk haklarının genişletilmesi ve kurumlar kurulması gerekliliği sonucuna varılmıştır. Ticari açıklık ile büyüme arasındaki ilişki kaliteli ve çeşitli ürünler ihraç eden ülkelerde daha yüksek olmaktadır.

2.1.5. Doğal Kaynaklar ve Coğrafi Koşullar

Coğrafi koşullar ve doğal kaynakların bolluğu bir ekonominin büyümesi üzerinde çok önemli etkenlerdir. İklim ve mevki gibi faktörler gelirin seviyesi ve büyümesi üzerinde önemli etkiye sahiptirler. Örneğin, kötü hava koşulları, tarımsal üretimi etkileyen hastalık yayılımını arttırabilir. Benzer şekilde, mevki de bir ülkenin nakliye maliyetlerini yükselterek uluslararası ticarete katılımını önemli ölçüde değiştirebilir. Gallup ve diğerleri (1999: 182)'ne göre, örneğin tropik bölgeler hastalık yayılımı ve tarımsal üretkenlikteki kısıtlamalar nedeniyle, büyüme açısından ılıman bölgelere göre daha az tercih edilmektedir. Ayrıca, kıyı bölgeleri de uluslararası ticaret ve göçü kolaylaştıran denize erişim sayesinde iç bölgelerden daha hızlı bir ekonomik büyüme sergilemektedir. Bazı ampirik literatürler, doğal kaynak bolluğu ve büyüme arasındaki bağı incelemişlerdir. Sachs ve Warner (1995: 10) tarafından yapılan 1970-1990 döneminde yapılan bir araştırma, doğal kaynak ihracatı oranının GSYİH'ye oranı yüksek olan ülkelerin yavaş büyüme

oranları kaydettiğini ortaya koymaktadır. Benzer şekilde, Gylfason ve Zoega (2001: 1101), doğal kaynak bolluğunun, ekonomik sermayeyi azaltacağını, tasarruf ve yatırımı azalttığı için de ekonomik büyümeyi geciktirebileceğini keşfetmişlerdir.

Doğal kaynaklar, doğa tarafından sağlanan nehirler ve mineraller gibi unsurlardır. Doğal kaynaklar, yenilenebilir kaynaklar ve yenilenemeyen kaynaklar olmak üzere iki sınıfa ayrılmaktadır. Yenilebilir kaynaklar orman, temiz su, balık, hayvan gibi doğada 1-2 nesilden sonrakine eski haline getirilebilen unsurları içermektedir. Fakat kaynakların tüketim boyutu, doğadaki çoğalma oranını aşmamalıdır. Yenilenemeyen kaynaklar ise yakın gelecekte doğanın geri döndüremeyeceği petrol, doğal gaz, kömür, metal cevheri, tuz rezervleri gibi unsurları içermektedir. Doğal kaynak rezervleri, ekonomik refahın önemli bir faktörü olmasına rağmen, yüksek büyüme oranlarının ve ekonominin yüksek verimliliğinin başlıca şartı olmamaktadır (Akça 2014: 5).

Hava durumu, özellikle yağmurla beslenen tarımın önemli rol oynadığı ülkelerde ekonomik büyümenin ana belirleyicilerinden biridir. Çeşitli çalışmalar, hava durumu ile ekonomik büyüme arasında önemli bir ilişki olduğunu göstermektedir. Dell ve diğerleri (2011:66)'nin yaptığı bir araştırmaya göre, yüksek sıcaklık yoksul ülkelerdeki ekonomik büyümeyi önemli ölçüde azaltmakta ve hem tarım hem de sanayi üretimi üzerinde olumsuz etkiler oluşturmaktadır. Benzer şekilde, Barrios vd. (2010:350) tarafından yapılan bir araştırma, yağışların Afrika ülkeleri için düşük ekonomik büyümenin önemli bir belirleyicisi olduğunu göstermektedir. Brenner ve Lee (2014:4) tarafından yapılan bir araştırma, daha yüksek ortalama sıcaklık indeksli ülkelerde, artan ısı indeksiyle birlikte ekonomik büyümenin azaldığını ortaya koymaktadır. Ayrıca, küresel ısınmanın, daha sıcak gelişmiş ülkelerde verimlilik ve büyüme üzerindeki olumsuz etkisini de açıklamaktadır.

2.1.6. Doğrudan Yabancı Yatırımlar

En önemli büyüme belirleyicilerinden biri olarak, doğrudan yabancı yatırım (DYY) yabancı sermayenin ekonomiye aktarılmasıyla büyümeyi etkilemektedir. Bazı deneysel bulgular doğrudan yabancı yatırım ile büyüme arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki olduğunu doğrulamaktadır. Borensztein ve diğerleri (1998: 117), gelişmekte olan ülkelerde doğrudan yabancı yatırımın büyüme üzerindeki yapıcı rolünü açıklamışlar ve bunun teknoloji transferi için çok önemli bir faktör olduğu sonucuna varmışlardır. Ayrıca çalışmada DYY'nin büyümeye yerli yatırımdan daha fazla katkıda bulunduğunu tespit etmişlerdir. Öte yandan, Mello (1999: 133) tarafından yapılan bir araştırma, doğrudan yabancı yatırımların uzun vadeli ekonomik büyümeyi, teknoloji gelişimi ve bilgi yayımları yoluyla artırması beklense de büyümenin boyutu DYY ile yerli sermaye arasındaki tamamlayıcılık ve ikame derecesine bağlı olduğu görülmüştür. Alfaro (2003: 13) yaptığı ampirik bir analizde, DYY'nin sektörde büyüme üzerindeki etkisini ayrıştırma ile uğraşmış, sonuçta,

DYY'nin üretim üzerinde büyümeye olumlu etkisi olduğunu ancak DYY'nin birincil sektörde olumsuz hizmet sektöründe ise belirsiz etki gösterme eğiliminde olduğunu gözlemlemiştir.

2.1.7. Demografik koşullar

Nüfus artışı, göç, yaş kompozisyonu ve nüfus yoğunluğu gibi demografik koşullar, bir ülkenin ekonomik büyümesinde önemli rol oynamaktadır. Literatürlerde hızlı nüfus artışı, ekonomik büyümeyi yapıcı olduğu kadar yıkıcı olarak da etkilemektedir. Nüfus artışı bağımlılık oranını, tasarruf ve yatırım davranışını ve insan sermayesinin kalitesini etkileyerek ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilemektedir. Büyüme, çalışma çağındaki nüfusun yaşı büyük olduğunda ucuz emek sağladığı ve dolayısıyla üretimi teşvik ettiği için nüfusun yaş kompozisyonuna bağlıdır. Ekonomik büyüme artan uzmanlaşma ve bilgi yayılımı sonucu nüfus yoğunluğundan da etkilenebilmektedir. Benzer şekilde, göç de hem alıcı hem de gönderen ülkenin büyümesini etkilemektedir (Petraikos ve diğerleri, 2007).

Tablo 2: Gelişen Ekonomik Sistemlerde Ekonomik Büyümenin En Önemli Belirleyicileri

Sıra	Faktörler	%
1	Kaliteli beşerî sermaye	53.67
2	Yüksek teknoloji, yenilik, Ar-Ge	50.16
3	İstikrarlı siyasi ortam	40.58
4	Yüksek derecede açıklık (ağlar, bağlantılar)	38.98
5	Güvenli yasal kurumlar (yasal sistem, vergi sistemi, finans sistemi, mülkiyet hakları)	36.74
6	Altyapı kalitesi	32.91
7	Ayarlama kapasitesi (esneklik)	31.63
8	Bilgi ve sermaye yoğun sektörlerde uzmanlaşma	29.71
9	Doğrudan yabancı yatırımlar	23.32
10	Serbest piyasa ekonomisi (düşük devlet müdahalesi)	22.36
11	Zengin doğal kaynaklar	22.04
12	Etkili makroekonomik yönetim	21.78
13	Düşük seviyede kamu bürokrasisi	18.21
14	Olumlu demografik koşullar	18.21
15	Olumlu iklim koşulları	13.10
16	Güçlü gayri resmî kurumlar (kültür, etik, din, toplumsal ilişkiler)	12.46
17	Önemli kentsel topluluklar (nüfus ve ekonomik faaliyetler)	11.82
18	Demokrasi	8.31
19	Rastgele faktörler (öngörülemeyen şoklar)	4.79
20	Diğer	2.56

Kaynak: Petraikos ve diğerleri, 2007: 257

Toparlamak gerekirse ekonominin büyüme üzerinde belirleyici olan faktörler etki %'lerine göre Tablo 2' de yer almaktadır. % payı ister büyük ister küçük olsun bu faktörlerin her birinin ekonomik büyüme üzerinde anlamlı ve önemli etkileri mevcuttur.

Tablo 2'den anlaşılmaktadır ki Ar-Ge (%50.16) ve mülkiyet hakları (%36.74) ekonomik büyüme üzerinde %86.9 ile büyük bir etkiye sahiptir. Bu çalışmada da bu nedenle mülkiyet haklarının büyüme üzerindeki etkileri analiz edilmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. LİTERATÜR

Ampirik literatürden çıkarılan iki sonuç vardır; birinci gruba göre, SMH'nin tanıtılmasının ve güçlendirilmesinin yenilikte ve ekonomik büyümede bir artışa yol açarak, SMH korunmasının ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilediğidir. İkinci gruba göre ise, SMH koruması tekel gücüne yol açmakta ve tüketici refahını düşürmekte, dolayısıyla ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilemektedir.

3.1. SMH'nin Ekonomik Büyümeyi Pozitif Etkilemesine İlişkin Literatür

Torstensson (1994), 1976-1985 döneminde gelişmiş ve gelişmekte olan 68 ülke için mülkiyet haklarının büyüme üzerindeki etkilerini kesit tahmin yöntemini kullanarak incelemiştir. Analizden elde edilen verilere göre, SMH'nin korunmaması beşerî sermaye verimliliğini ve yatırım oranlarını negatif etkileyerek ekonomik büyümeyi yavaşlatmakta iken mülkiyet haklarının korunması beşerî sermayenin verimliliğini ve yatırım oranlarını arttırmaktadır. Bu artış sonucu ekonominin de büyüme sergilediği gözlemlenmiştir. Torstensson (1994: 242), güvensiz mülkiyet haklarının yatırım fonlarını yetersiz tahsis ettiğine ve de mevcut insan sermayesinin yetersiz kullanılmasına yol açtığını vurgulamaktadır.

Gould ve Gruben (1996), 1960-1988 dönemi için 95 ülkede sınai mülkiyet haklarının ekonomik büyümedeki rolünü sıradan en küçük kareler yöntemini (SEKK) kullanarak analiz etmişlerdir. Bulgulara göre SMH'nin güçlü bir şekilde korunan ülkelerin daha yüksek büyüme oranları sergiledikleri gözlemlenmiştir. Ayrıca açık ekonomilerde, rekabet gücü yüksek olan serbest piyasalarda, SMH korunmasının daha güçlü olduğu vurgulanmaktadır.

Park ve Ginarte (1997), 1960-1990 döneminde 30 gelişmiş ülke ve 30 gelişmekte olan ülke örneklemini kullandıkları SMH ile ekonomik büyüme arasındaki araştırmalarını beşer yıllık veriler kullanarak yatay kesit verileri çerçevesinde Görünürde İlişkisiz Regresyon ile analiz etmişlerdir. Fiziksel sermaye gibi Ar-Ge sermayesinin de faktör girdilerinin birikimini desteklediğini ve de dolaylı olarak ekonomik büyümeyi etkilediğini belirterek SMH ile ekonomik büyüme arasındaki analize Ar-Ge sermayesini de eklemiştirler. Analiz sonucunda, Ar-Ge sermayesinin gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde büyüme oranları üzerinde önemli bir belirleyici olduğunu ve SMH'nin

gelişmiş ülkelerin Ar-Ge faaliyetleri için önemli kabul edildiğini ancak gelişmekte olan ülkelerde SMH'nin önemli olmadığını belirtmişlerdir.

Crosby (2000), Avustralya ekonomisinde 1901-1997 zaman serisi verilerini kullanarak patent ve yeniliklerin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini SEKK ile analiz etmiştir. Sonuçta patent başvuru sayısının ekonomik büyümeyi pozitif olarak etkilediğini, bunun da yenilik odaklı büyüme hipotezinin geçerliliğini kanıtladığını vurgulamaktadır.

Schneider (2005), 1970-1990 döneminde panel tahmin yöntemini kullanarak 19 gelişmiş ve 28 gelişmekte olan toplam 47 ülke için, bir ülkenin yenilik ve ekonomik büyüme oranını belirlemede yüksek teknoloji ticaretinin, SMH korunmasının ve doğrudan yabancı yatırımların (DYY) rolünü analiz etmiştir. Elde edilen bulgular, gelişmiş ülkelere ithal edilen yüksek teknoloji ile pazar büyüklüğü, beşerî sermaye stoku, Ar-Ge harcamaları düzeyi, altyapı ve SMH korunma düzeyinin yenilik oranını açıklamada önemli faktörler olduğunu göstermiştir. Bir ülkenin mevcut fiziksel sermaye stoku kişi başına düşen GSYİH büyümesini açıklamada önemli bir faktördür ancak yabancı teknoloji (kişi başına yüksek teknoloji ithalatının artışı ile ölçülen) kişi başına düşen GSYİH büyümesi üzerinde yerli teknolojiden daha güçlü bir etkiye sahip olmaktadır. Sonuçta, gelişmekte olan ülkelerde yeniliği açıklamada pazar büyüklüğünün ve altyapının baskın etkenler olduğu ancak yüksek teknoloji ithalatının, beşerî sermayenin ve Ar-Ge harcamalarının gelişmiş ülkeler üzerinde daha etkili bir yapıya sahip olduğu belirtilmiştir. Ayrıca, SMH korunmasına ilişkin bulgular, SMH'nin gelişmiş ülkelerde yerli yenilikler üzerinde güçlü bir etkiye sahip olduğunu fakat gelişmekte olan ülkelerde SMH'nin yeniliği olumsuz yönde etkileyebileceğini de göstermektedir.

Park (2005), diğer makalelerden farklı bir metodoloji kullanmış ve iki veri setiyle SMH'nin verimlilik artışı ile Ar-Ge faaliyetleri üzerindeki rolünü incelemiştir. 1980-1995 dönemine ait 41 ülkeden oluşan ilk veri setinde, sonuçlar SMH korumasının doğrudan üretimde verimlilik artışını teşvik etmediğini, ancak Ar -Ge yatırımları aracılığıyla dolaylı olarak verimlilik artışına yol açtığını göstermektedir. İkinci veri setinde 21 ülke ve 18 üretim endüstrisi analiz edilmiş, sonuçta SMH korumasının hem doğrudan hem de Ar-Ge'yi destekleyerek dolaylı olarak verimlilik artışına katkıda bulunduğu belirtilmiştir. Bu sebeple, Park SMH türleri arasında farklılıklar olduğunu ve bu farklılıkların önemli olduğunu vurgulamıştır. Diğer yandan, üretimin teknik verimliliğini artırmak için patent hakları ve/veya yaptırım seviyeleri kontrol edildiği sürece patent koruması ile yaptırımın verimlilik artışı ve ekonomik büyümeyi pozitif olarak etkilediğini; ticari markaların ise verimlilik artışı ve ekonomik büyüme üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi bulunmadığını da vurgulamaktadır.

Falvey ve diğerleri (2006), SMH korumasının ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini 79 ülke için 4 ayrı zaman dilimi (1975-79, 1980-84, 1985-89, 1990-94) kullanarak ülkelerin gelişmişlik

düzeylerine göre Eşik Etki Analizi ile incelemiştir. Elde edilen analiz sonuçlarına göre, kişi başına gelirin yüksek olduğu ülkeler SMH korumasının güçlü olması sonucu ekonomik büyümeyi daha da arttırabilmektedir, çünkü bu ülkeler dünyanın önde gelen yenilikçileri ve Ar-Ge yatırımcıları arasında yer almaktadır. Ayrıca kişi başına gelirin düşük olduğu ülkelerde de SMH korunması sonucu ithalat ve yabancı sermaye yatırımları artarak ekonomik büyüme üzerinde anlamlı ve pozitif etki meydana getirebilmektedir. Ancak, orta gelirli ülkelerde bilginin hızlı yayılmaması ve imitasyonun engellenmesi sonucu oluşan negatif etkiler SMH korumasının ekonomik büyüme üzerindeki pozitif etkisini yok ettiğinden, orta gelirli ülkelerde SMH koruması ile ekonomik büyüme arasında anlamlı bir ilişki saptanamamıştır.

Dinçer (2007), 1982-1997 dönemi verilerini kullanarak çok zengin olmayan 79 ülke üzerine yaptığı araştırmada, sınai mülkiyet hakları ile bir ülkenin fiziki ve beşerî birikimleri sonucu oluşan ekonomik performansı arasındaki ilişkiyi Mankiw-Romer-Weil (MRW) Neo-Klasik Büyüme Modeli çerçevesinde incelemiştir. Çalışmada farklı derecelerde korunan SMH özelinde beşerî ve fiziki sermaye stokunun GSYİH üzerindeki etkisi irdelenmiştir. Yani SMH güvencesi düşük, orta ve yüksek olan ekonomilerde beşerî ve fiziki sermayenin ekonomik büyüme üzerindeki etkileri analiz edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre, SMH güvencesinin yüksek olduğu ekonomilerde beşerî ve fiziki sermayenin ekonomik büyümeyi çok yüksek oranlarda pozitif etkilediği, ancak SMH güvencesinin zayıf olduğu ekonomilerde olumlu etkinin çok düşük olduğu belirtilmiştir. Sonuçta da SMH koruması arttıkça ekonomik büyümenin de arttığını gösteren pozitif ilişki vurgulanmaktadır.

Blind ve Jungmittag (2008), 1990-2001 döneminde, 4 AB ülkesindeki (Almanya, İngiltere, Fransa ve İtalya) 12 sektörde patent başvuru sayısının ekonomik büyüme üzerindeki etkilerine odaklanmışlardır. Panel SEKK ile analiz edilen veriler, patent stoku ile ekonomik büyüme arasında pozitif ilişkinin varlığını göstermektedir.

Hu ve Png (2009), 1981-2000 dönemleri arasında 72 ülkede 54 imalat endüstrisinde SMH'nin özellikle de patent haklarının yenilik ve ekonomik büyümeyi destekleyip desteklemediğini araştırmışlardır. Panel veri analizi ile elde edilen sonuçlar, patent ağırlıklı sektörlerin patent haklarının güçlendirilmesi sonucu daha yüksek bir ekonomik büyümeye sahip olduklarını ve aynı zamanda patent haklarının büyümeyi teşvik etme etkisinin 1980'lere göre 1990'larda daha güçlü olduğunu göstermektedir. Patentlerin teknik ilerleme ve faktör birikimi aracılığıyla da ekonomik büyümeyi teşvik edebileceği belirtmişlerdir.

Yueh (2009), Çin'deki patent yasalarının ve SMH sisteminin yenilikleri destekleyip desteklemeyeceğini 1991-2003 dönemi için incelemiştir. Bu dönem içerisinde, Çin'de "açık kapı" politikası ortaya çıkmış ve Çin Dünya Ticaret Örgütüne katılmıştır. Yueh, patent üretim fonksiyonunun belirleyicilerini ortaya koymak için Poisson Quasi Maksimum Olabilirlik

Regresyon (PQML) metodunu kullanmış; sonuçta da patent yasalarının zayıf uygulanmasına ve çok farklı bölgesel ekonomik gelişmeye sahip olmasına rağmen Çin'deki patent yasalarının ülke genelinde sabit bir büyüme oranı sağladığını göstermiştir. Çin'deki yenilikçiliğin sadece yasal olarak belirlenmediğini, Ar-Ge personelinin de yenilik için önemli bir belirleyici olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca patent yasalarının etkilerinin Çin'de bölgeden bölgeye farklılık gösterdiğini; yeniliğin ana itici güçlerinin yani Ar-Ge harcamaları ile Ar-Ge personeli sayısı ve niteliğinin Çin'deki patent artışı ile beraber ekonomik büyümeyi de teşvik ettiğini belirtmiştir.

Iftekhar ve Tucci (2010), 1980- 2003 periyodunda 58 ülkenin verilerini kullanarak ekonomik büyüme ile yenilikler (patent başvurusu yapılan) arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Panel SEKK ve panel Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi ile elde edilen sonuçlar, söz konusu dönemde patent sayıları ile ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişkinin varlığını göstermektedir.

Josheski ve Koteski (2011), 1963Q1-1993Q4 periyodunda G7 ülkeleri özelinde patent artışı ile GSYİH büyümesi arasındaki nedensellik ilişkisini araştırmışlardır. Panel ARDL Modeli ve panel Granger Nedensellik Testi ile yapılan araştırmada patent sayısındaki artış ile GSYİH büyümesi arasında pozitif bir ilişkinin olduğu ve patent sayısından ekonomik büyümeye doğru bir nedenselliğin bulunduğunu ortaya koymaktadır.

Branstetter ve diğerleri (2011), 16 ülkede 1982-1999 dönemi için ABD merkezli çok uluslu işletmelerin ve yerli sanayi üretiminin bir dizi SMH reformuna verdiği yanıtları Kuzey ve Güney Bölgeleri olarak analiz etmişlerdir. Poisson ve Negatif Binom Bazlı Genel Lineer Denklem ile elde edilen sonuçlar, Güneydeki güçlü SMH'nin bu ülkelere üretim transferini hızlandırdığını, Kuzeyde ise ücret fiyatlarını azaltarak işçilerin kişi başına gerçek gelirini düşürdüğünü göstermektedir. Buna ek olarak, bulgular reform sonrasında ABD'de çok uluslu işletmelerin bağlı ortaklık faaliyetlerinin artmakta olduğunu ve teknolojinin yoğun olarak kullanıldığı kuruluşlarda artışların daha belirgin olduğunu ve de bu işletmelerin reformdan daha fazla faydalandığını göstermektedir. Sonuç olarak denilebilir ki, Güneyde daha güçlü SMH Güney sanayisini geliştirerek üretimin artış ile beraber ekonomik büyümeye hız kazandırmaktadır.

Kim ve diğerleri (2012), Kuzey Ülkeleri ile Güney Ülkelerinde 1975-2003 dönemini ele alarak SMH ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi panel SEKK ve panel Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi ile analiz etmişlerdir. Elde edilen bulgular, patent sayısı ve patent yoğunluğu ile ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişki olduğunu göstermektedir.

Galindo ve Mendez (2014), 2002-2007 döneminde 13 gelişmiş ülke için girişimcilik ve yeniliğin ekonomik büyümeyi nasıl etkilediğini Genelleştirilmiş En Küçük Kareler yöntemi ile tahmin etmişlerdir. Tahmin sonuçlarına göre patent sayısı ile ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişkinin mevcut olduğu saptanmıştır.

Leila ve Djilali (2014),1995-2007 dönemi zaman serilerini kullanarak Cezayir bilgi ekonomisinde patent sayısı ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. SEKK ile elde edilen sonuçlar, değişkenler arasındaki ilişkinin pozitif olduğunu göstermekte iken, Granger Nedensellik Testi ile elde edilen veriler değişkenler arasında patent sayısından ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik olduğunu göstermektedir.

Işık (2014), 1990Q1-2010Q4 dönemi zaman serilerini kullanarak, Türkiye ekonomisinde patent harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi analiz etmiştir. Johansen Eşbütünleşme Testi ile değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin mevcut olduğu belirtilmiştir. Buna bağlı olarak Hata Düzeltme Modeline dayalı Granger Nedensellik Testi uzun dönemde patent harcamalarından ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Pece ve diğerleri (2015), 2000-2013 dönemi verilerini kullanarak Polonya, Çek Cumhuriyeti ve Macaristan için ekonomik büyüme ile yenilikler (patent başvurusu yapan) arasındaki ilişkiyi Panel SEKK ile tahmin etmişlerdir. Elde edilen sonuçlar, tüm ülkelerde patent sayısı ile ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişkinin mevcut olduğunu göstermektedir.

Pradhan ve diğerleri (2017), 1970-2016 döneminde OECD ülkelerine yönelik panel verileri kullanarak ekonomik büyüme ile yenilikler (patent başvurusu yapan) arasındaki ilişkiyi, Pedroni Eşbütünleşme Testi ile analiz etmişlerdir. Elde edilen bulgular, değişkenler arasında uzun dönemli ilişkiyi ortaya koymaktadır. Panel Hata Düzeltme Modeline dayalı Granger Nedensellik Testi ile uzun dönemde patent sayısı ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik olduğuna da dikkat çekmişlerdir.

Duman (2017), 2000-2015 dönemi verilerini kullanarak Türkiye'deki Ar-Ge harcamalarının reel GSYİH artışı üzerindeki etkisini Johansen Eşbütünleşme ve Granger Nedensellik Testleri ile analiz etmiştir. Değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin mevcut olduğu Johansen Eşbütünleşme Testi sonucu elde edilmiştir. Ar-Ge ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisi hata düzeltme modeline dayanan Granger Nedensellik Testi ile analiz edilmiş ve sonuçta karşılıklı nedensellik ilişkisi gözlemlenmiştir. Ayrıca, sınai mülkiyet haklarından patent, marka ve faydalı modelin de ekonomik büyümeyi tek yönlü etkilediğini gösteren bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Alper (2017), Türkiye için patent, Ar-Ge yatırımları, ihracat ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi 1990-2015 zaman serisi verileri ile analiz etmiştir. Sonuçta, değişkenlerin doğrusal olarak ekonomik büyümeyi etkilediğini tespit etmiştir. Hatemi-J Asimetrik Nedensellik Testi ile yapılan sonuçlarda yüksek teknoloji ürün ihracatı, patent sayısı ve Ar-Ge harcamaları negatif ve/veya pozitif etkilendiğinde ekonomik büyümenin de negatif ve/veya pozitif etkilendiğini gösteren tek yönlü bir nedenselliğin mevcut olduğunu tespit etmiştir.

3.2. SMH'nin Ekonomik Büyüme Negatif Etkilemesine İlişkin Literatür

Mansfield ve diğerleri (1981), Kuzeydoğu ABD'de dört endüstrideki (kimya, ilaç, elektronik ve makine endüstrisi) her bir yenilikçi firmaya sorular sorarak patentlerin imitasyon maliyetlerine ve yenilik oranına etkilerini analiz etmişlerdir. Bilinen kanaatin aksine, patent koruması piyasaya başkalarının girmesini engelleyememiş ve 4 yıl içerisinde piyasaya sürülen başarılı patentlerin %60'ının taklit edildiği gözlemlenmiştir. Diğer taraftan, özellikle ilaç endüstrisinde patentlerin imitasyon maliyetlerini arttırdığı, ancak diğer endüstrilerde yenikleri geliştirme ve tanıtma aşamasında patent korumasının gerekli olmadığı görülmüştür. Bu nedenle geleneksel görüşün aksine, patent koruması imitasyonu caydırmadığı için ilgili yenilikler üzerinde tekele yol açmadığını vurgulamaktadırlar.

Mansfield (1986), 1981-83 dönemine ait 12 endüstri dalından, küçük firmaları da içeren 100 ABD imalatçı firmasındaki buluşların yenilik ve gelişim oranlarının patent koruması olmadığı durumlarda düşüp düşmediğini araştırmıştır. Her firmadan, patent koruması alamadığı durumda gerçekleşebilecek yenilik oranları ve ticari yenilikleri hakkında tahminler istenmiştir. Elde edilen sonuçlara göre, firmaların patent korumasına farklı derecelerde önem verdikleri ve bu endüstriler içinde sadece iki sektörde-ilaç ve kimya- ekonomik büyüme ve yenilik için patent korumasının önemli olduğu belirtilmiştir. Başka üç sektörde (petrol, makine ve fabrikasyon metal ürünler) patent korumasının, ilaç ve kimya endüstrisine göre daha az önem taşıdığını, diğer endüstrilerde (ofis ekipmanları, motorlu taşıtlar, aletler, kauçuk ve tekstil endüstrisi) ise patent korumasının buluşlar için önemli olmadığını söyleyerek, analiz edilen endüstrilerin çoğunda patent korumasının çok küçük bir etkisi olduğunu vurgulamıştır.

Seegerstrom ve diğerleri (1990), patent kullanma süresinin Ar-Ge faaliyetleri sonucu meydana gelen teknolojik değişimi nasıl etkilediğini dinamik genel denge modeli ile ele almışlardır. SMH korumasını güçlendirmeyi, patent süresini uzatmak olarak tanımlayan yazarlar, patent süresi uzunluğundan dolayı Kuzeydeki ülkeler ile Güneydeki ülkelerin birbirlerini etkilediklerini vurgulamışlardır. Patent süresini uzatmak, Kuzeyde üretim yapan firmaların yenilik ve ekonomik büyüme oranlarını düşürmektedir. Sonuç olarak, SMH koruması neticesinde gelişen patent süresi uzunluğu yenilik ve ekonomik büyüme yavaşlatan bir etki ortaya çıkarmaktadır.

Helpman (1993), SMH korumasının etkilerini, uluslararası bir bağlamda, Kuzey ve Güney ülkeleri olarak ele almış ve bu etkileri genel denge modeli ile analiz etmiştir. Analiz sonucunda sıkı SMH korumasının az gelişmiş ülkelerde yeniliği ve ekonomik büyüme negatifle etkilediği belirtilmiştir. Yenilik Kuzeyde meydana gelirken, Güney onların teknolojilerini taklit etmektedir çünkü imitasyon Güneydekilerin tek uluslararası ürün transfer yoludur. Güneydeki ülkeler sıkı SMH ile korunduklarında Kuzeydeki ülkelerde yenilik ve ekonomik büyüme oranlarının artacağını söylemek güçtür. Çünkü Güneyde uygulanan sıkı SMH koruması sonucu imitasyon oranları

düşerken, Kuzeyde firmaların yeniliklerden kazandığı kazançlar artış göstermektedir. Ayrıca Kuzeyde yenilik sonucu elde edilen kazançlar arttıkça firmaların da yenilenme maliyetleri yükselecektir. Bu etki birinci durumun meydana getirdiği olumlu etkiyi yok ederek yenilik ve ekonomik büyüme üzerinde negatif etki meydana getirmektedir.

Takalo ve Kannianen (2000), yaygın olarak genel kabul gören patentlerin teknolojik ilerlemeyi teşvik ettiği görüşünü kendi denklem sistemleriyle incelemişlerdir. Sıkı bir SMH ile korunmayan firmaların yenilikleri üzerinde patent korumasını araştırdıkları çalışmada patentlerin teknolojik ilerlemeyi desteklediği görüşünü reddetmişlerdir. Patent korumasının bu süreçte tamamen farklı iki etkisinin olabileceğini ifade etmişlerdir. Öncelikle, patent her potansiyel projenin değerini yükselterek erken pazar tanıtımı için teşvikleri sağlamaktadır. Birinci etkinin aksine ikinci etkiye göre ise, patent yeni ürünlerin piyasaya sunulmasını geciktirerek teknolojik ilerlemeyi yavaşlatmaktadır. Sonuçta, patent korumasının yeniliklerin sadece gelişim aşamasında zaman kazandırdığını ve riski azalttığını vurgulamışlardır.

Léger (2005), 1990-1999 dönemi için SMH korumasının Meksika'da mısır yetiştiriciliği endüstrisindeki yeniliği destekleyip desteklemeyeceği hipotezini analiz etmiştir. 18 şirket ve 25 kamu kuruluşu mısır üreticileri ile gerçekleştirilen görüşmeler sonucu elde edilen veriler SMH korumasının mısır endüstrisinde etkili olmadığını göstermektedir. Meksika, 1991'de NAFTA'ya katıldıktan ve 1997'de TRIPs Anlaşmasını kabul ettikten sonra SMH mevzuatını etkili bir şekilde kullanan ilk ülkelerdendir. Sonuçta, böyle bir teknolojik avantaja sahip gelişmiş ülkelerde kurumsal çevre dolayısıyla SMH koruması yenilikler üzerinde önemli bir faktör olmamaktadır. SMH korumasının gelişmekte olan pek çok ülke için önemli olması gerektiği, ancak Meksika dâhil birçoğunun bu açıdan zayıf olduğu vurgulanmıştır.

Qian (2007), 1978-2002 döneminde 26 ülkenin ilaç sektöründeki Ar-Ge harcamaları ve yenilikler üzerinde patent korumasının etkilerini, eşleştirilmiş örnekleme ve panel veri tahmincisi kullanarak değerlendirmiştir. Rapora göre; bir grup ülke için, patent yasalarının kendi başına uygulanması yerli yeniliği anında teşvik etmemektedir, ancak bu durum gelişmiş ülkelerde farklılık göstermektedir, gelişmiş kalkınma seviyesine sahip ülkelerde uluslararası patent yasaları yeniliği teşvik etmektedir. Bu nedenle, bir ülkenin kalkınma seviyesine bağlı olarak patentler yenilikler için önemli olmaktadır. Ayrıca, yenilik ve SMH koruma gücü arasındaki ilişkiyi ampirik olarak “ters U” şeklinde ifade ettiğinden, SMH koruma gücünün yeniliği caydırma eğiliminde olduğunu belirtmektedir.

Bessen ve Maskin (2009), patentlerin yenilikleri taklit edilmekten koruduğunu ve böylece Ar-Ge yoğunluğu ve verimliliği arttığını ifade eden standart ekonomik gerekçeye itiraz etmişler ve patent korumasının etkilerini Amerika Birleşik Devletleri'nde yazılım endüstrisinden iki firma üzerinde iki farklı modelle analiz etmişlerdir. İlk model statik (sabit) bir modeldir ve bu model

patentlerin yukarıda belirtilen geleneksel gerekçelerine dayanarak oluşturulmuştur. Diğer yandan ikinci model dinamik (sıralı) bir modeldir ve bu modelde yenilik hem ardışık hem de tamamlayıcı olarak ele alınmıştır, yani imitasyon yeniliği teşvik edebildiği gibi güçlü patentler de yeniliği engelleyebilmektedir. Taklit edilebilme olasılığı, statik bir dünyadaki yenilikçileri engelleyebilmektedir ancak dinamik bir dünyada taklitçiler hem orijinal buluşlar yapabilmekte hem de topluma fayda sağlayabilmektedirler. Dolayısıyla, statik bir dünyada patentlerin yeniliği teşvik edebileceği, ancak dinamik bir dünyada tamamlayıcılar dolayısıyla yeniliği engelleyebileceğini vurgulamaktadırlar.

Adams (2009), 1985-2003 yılları arasındaki verilerle 73 gelişmekte olan ülkede SMH korumasının ekonomik büyüme üzerindeki etkisini Görünürde İlişkili Olmayan Regresyon yöntemi ile incelemiştir. Elde edilen sonuçlara göre, SMH korumasını güçlendirmek bu ülkelerin ekonomik büyümesinde olumsuz bir etkiye sahip olmaktadır. Diğer taraftan yerli yatırım, doğrudan yabancı yatırım ve düşük seviyeli politik yatırım ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkilere sahip olduğu için bu değişkenler ekonomik büyümenin en önemli belirleyicileri arasında yer almaktadırlar. Adams'a göre, SMH korumasının ekonomik büyüme üzerindeki olumsuz etkisinin nedeni, bu ülkelerdeki yeniliklerin çoğunun taklit edilebilir veya uyarlanabilir nitelikte olmasından kaynaklanmaktadır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. SINAİ MÜLKİYET HAKLARININ EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNE İLİŞKİN EKONOMETRİK ANALİZ

Bu bölümde Türkiye Düzey I Bölgeleri özelinde, sınai mülkiyet haklarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi analiz edilecektir.

4.1. Çalışmanın Amacı

Şimdiye kadar, sınai mülkiyet hakları ve ekonomik büyüme konusundaki teorik literatür oldukça sınırlı iken son zamanlarda pek çok ülke ve sektörün mülkiyet hakları üzerinde daha fazla durduğunu gösteren çalışmalara rastlanılmaktadır. Ampirik literatürde, Torstenson (1994), Gould ve Graben (1996) gibi sınai mülkiyet etkilerinin pozitif olduğunu açıklayan araştırmacılar olduğu kadar Mansfield (1991) ve Helpman (1993) gibi bu alandaki etkilerin negatif de olabileceğini açıklayan araştırmacılar da yer almaktadır (bakınız: literatür).

Ekonomik büyümenin açık ekonomilerdeki etkilerini inceleyen Grossman ve Helpman (1991) ve Yueh (2009)'in çalışmaları, uluslararası dışsallıklar arttığında ekonomik bütünleşmenin ekonomik büyümeyi artıracığını öne sürmektedirler. Yine Grossman ve Helpman'ın (1991) çalışmalarına dayanarak, Helpman (1993), sınai mülkiyet hakları ve ekonomik büyümeyi, Kuzeyde yenilik yapan ülkeler ile Güney'de taklit eden, imitasyon yapan ülkeler arasındaki bir etkileşim olarak modellemektedir. Sınai mülkiyet hakları seviyesi ne kadar güçlü olursa, Güney'de o kadar az taklit yer almaktadır. Kuzey ülkelerinin yenilik karlılığı arttıkça da güçlü sınai mülkiyet haklarının kısa vadede büyümeyi arttıracığını tespit etmektedir. Ancak uzun vadede, büyüme oranları düşmektedir, çünkü Kuzey, artık eski teknolojilerle yenilik yapmaktadır.

Her ne kadar teorik literatür SMH ve ekonomik büyüme için pek çok olası mekanizma öne sürse de bu durum sınai mülkiyet hakları ile ekonomik büyüme arasında net bir ilişkinin mevcut olduğunu ve de birbirlerini etkileme derecelerini net bir şekilde göstermemektedir. Bu çalışmada da Türkiye Düzey I Bölgelerinde SMH olan patent, marka, faydalı model ve endüstriyel tasarımın ekonomik büyüme üzerindeki etkileri analiz edilmektedir.

4.2. Veri Seti ve Model

Bölgesel sınai mülkiyet hakları göstergeleri ve ekonomik büyüme ilişkilerini temsil eden model Denklem 1' de görülmektedir.

$$kbg_{it} = \beta_{oi} + \beta_a arge_{it} + \beta_p patent_{it} + \beta_m marka_{it} + \beta_{fmdl} fmdl_{it} + \beta_{et} et_{it} + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

Denklem 1'de

- i : 1, 12 bölgeformatı
- t : 2010, 2014 zamanformatı
- kbg_{it} : i birim t zamanı kişi başına gelir
- $arge_{it}$: i birim t zamanı ar – ge harcaması
- $patent_{it}$: i birim t zamanı patent başvuru sayısı
- $marka_{it}$: i birim t zamanı marka başvuru sayısı
- $fmdl_{it}$: i birim t zamanı faydalı model başvuru sayısı
- et_{it} : i birim t zamanı endüstriyel tasarım başvuru sayısını

temsil etmektedir.

4.3. Yöntem ve Bulgular

4.3.1. Panel Regresyon Analizi

Çalışmada Türkiye Düzey I (12 alt bölge) özelinde sınai mülkiyet hakları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkilerin tespit edilmesi amacıyla yönelik olarak panel veri analizi tercih edilmiştir. Nitekim panel veri analizi yatay kesit ve zaman serisi verilerini birleştirerek ikisinin aynı anda analizine olanak sağlayan bir yöntemdir. N sayıda birime karşılık gelen T sayıda gözlem paneli oluşturur (Tatoğlu, 2013: 2). Bu çalışmada, 12 alt bölge panelin birim boyutunu ve 2010-2014 yılları panelin zaman boyutunu temsil etmektedir. Kullanılan veriler Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) Bölgesel İstatistikler veri tabanından temin edilmiştir.

4.3.2. Panel Etkilerin Varlığının Sınanması

Panel veri modellerinde klasik modelin geçerliliğini, bir başka ifade ile birim ve/veya zaman etkilerinin olup olmadığını belirlemek amacıyla birçok test geliştirilmiştir. Literatürde en çok tercih edilen Breusch-Pagan (1980) tarafından geliştirilen Langrange Çarpanı Testi (LM testi) tesadüfi birim etkilerin varyansının sıfır olduğu hipotezini sınamaktadır (Tatoğlu, 2013: 172-173). Buna

göre boş hipotez “panel etki yoktur” şeklinde ifade edilebilir. Breusch-Pagan LM Test sonuçları Tablo 3’de görülmektedir.

Tablo 3: Panel Etkilerin Varlığının Sınanması

BREUSCH-PAGAN LM TEST		
Ho: Panel etki yoktur.		
$\chi^2(01) = 9.74$	Prob> $\chi^2 = 0.0009$	Ho RED
Karar: Havuzlanmış En Küçük Kareler uygun değildir.		

Tablo 3’deki sonuçlara göre panel etkinin olmadığı yönündeki boş hipotez reddedilmektedir. Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse, klasik modelin uygun olmadığı kabul edilmiştir. Klasik modelin uygun olmadığı sonucu ile Havuzlanmış En Küçük Kareler (HEKK) tahmincisi yerine sabit etkiler ya da tesadüfi etkiler tahmincilerinden birinin tercih edilmesi gerekmektedir. Bu tespit için sıkça kullanılan yöntem Hausman (1978) testidir.

Tablo 4: Hausman Testi

HAUSMAN TEST		
Ho: Tesadüfi etkiler tahmincisi etkindir.		
$\chi^2(05) = 25.77$	Prob> $\chi^2 = 0.0001$	Ho RED
Karar: Tesadüfi etkiler tahmincisi (re) etkin değildir.		

İncelenen dönemde yatay kesit birimlerin tamamına ilişkin veri mevcut ise sabit etkiler tahmincisinin; bir kısmına ilişkin veri mevcut ise bu durumda tesadüfi etkiler tahmincisinin kullanılması önerilmektedir. Eğer tesadüfi etkiler tahmincisi kullanılacaksa Hausman (1978) tarafından geliştirilen spesifikasyon testi ile desteklenmelidir. Bu çalışmada yatay kesit birimlerin tamamına ilişkin veri mevcut olduğundan sabit etkiler tahmincisinin kullanılması uygun görülmektedir. Ancak Hausman Testi sonuçları da Tablo 4’de raporlanmıştır. Tablo 4’de yer alan sonuçlara göre tesadüfi etkiler tahmincisinin etkin olduğu yönündeki boş hipotez reddedilmektedir.

4.3.3. Tahminci Seçimi ve Model Tahminleri

Modellerde değişen varyans (heteroskedasite), ardışık bağımlılık (otokorelasyon) ya da yatay kesit bağımlılık olması durumlarında bu sorunlara karşı dirençli standart hatalar üretebilen tahmincilerin kullanılması önerilmektedir. Bu tür tahmincilerin kullanımı modeldeki katsayıları etkilememekte, ancak standart hatalar farklılaştığından anlamlılık düzeylerini etkilemektedir.

4.3.3.1. Sabit Etkiler Modelinde Değişen Varyans Sorununun Tespit Edilmesi

Bu çalışmada değişen varyans sorununun tespit edilmesi amacıyla Değiştirilmiş Wald Testi tercih edilmiştir. Sonuçlar Tablo 5’de görülmektedir.

Tablo 5: Değişen Varyans Testi Sonuçları

MODIFIED WALD TEST		
Ho: Heteroskedastisite yoktur.		
chi2(12) = 35.79	Prob> chi2 = 0.0004	Ho RED
Karar: Değişen varyans sorunu mevcuttur.		

Tablo 5’de yer alan sonuçlara göre değişen varyans sorununun mevcut olmadığı yönündeki boş hipotez reddedilmektedir. Bir başka ifade ile değişen varyans sorununun mevcut olduğu tespit edilmiştir.

4.3.3.2. Sabit Etkiler Modelinde Ardışık Bağımlılık Sorununun Tespit Edilmesi

Bu çalışmada değişen varyans sorununun tespit edilmesi amacıyla Bhargava, Franzini ve Narendranathan Durbin-Watson Testi ile Baltagi-Wu En İyi Değişmez Testi tercih edilmiştir. Sonuçlar Tablo 6’da görülmektedir.

Tablo 6: Ardışık Bağımlılık Testleri Sonuçları

Ho: Otokorelasyon yoktur.	İstatistik Değeri	Karar
MODIFIED BHARGAVA VE DİĞERLERİ DURBIN-WATSON TEST	1.6714009	Ho RED
BALTAGI-WU LOCALLY BEST INVARIANT (LBI) TEST	2.1882933	Ho REDDEDİLEMEZ

Tablo 6’da yer alan sonuçlara göre ardışık bağımlılık sorununun mevcut olmadığı yönündeki boş hipotez, istatistik değerinin 2’nin üzerinde olması sebebiyle, Baltagi-Wu Testine göre reddedilememiştir. Ancak Durbin-Watson Testine göre boş hipotez, istatistik değerinin 2’nin altında olması sebebiyle, reddedilmektedir. Başka bir ifade ile Durbin-Watson Testine göre otokorelasyon sorununun mevcut olduğu tespit edilmiştir.

4.3.3.3. Sabit Etkiler Modelinde Birimler Arası Korelasyon (Yatay Kesit Bağımlılık) Tespiti

Literatürde yatay kesit bağımlılığı belirlemek amacıyla birçok test mevcuttur. Bunlardan en çok tercih edileni, Breusch-Pagan Testi zaman boyutunun yeterli olmaması sebebiyle uygulanamamıştır. Peseran Cross-Sectional Dependence (CD) Testi zaman boyutunun küçük birim

boyutunun yüksek olduğu durumlarda birimler arası korelasyonun varlığını sınamak üzere geliştirilen başka bir alternatiftir. Bu çalışmada zaman boyutu kısa birim boyutu nispeten uzun olduğundan Pesaran Testi tercih edilmiştir. Diğer alternatif testlerden Friedman Testi sonuçları da raporlanmıştır. Sonuçlar Tablo 7’de görülmektedir.

Tablo 7: Yatay Kesit Bağımlılık Testi Sonuçları

Ho: Birimler arası korelasyon yoktur.	İstatistik Değeri	Olasılık	
PESARAN TEST	1.669	0.0952	Ho REDDEDİLEMEZ
FRIEDMAN TEST	5.067	0.9279	Ho REDDEDİLEMEZ

Tablo 7’de yer alan sonuçlara göre “birimler arası korelasyon yoktur” şeklindeki boş hipotez her iki test sonucuna göre reddedilememektedir. Bu sebeple yatay kesit bağımlılığın olmadığı tespit edilmiştir.

4.3.4. Panel Regresyon Analiz Sonuçları

Arellano (1987), Froot (1989) ve Rogers (1993) tarafından geliştirilen tahminci modelde değişen varyans ve otokorelasyon mevcut olduğunda kümelenmiş standart hatalarla sabit etkiler modelinin tahminine imkân tanımaktadır (Tatoğlu, 2013:246). Arellano, Froot ve Rogers tahmincisi ile sabit etkiler modeli tahmin sonuçları Tablo 8’de görülmektedir.

Tablo 8: Arellano, Froot ve Rogers Tahmincisi Sonuçları

Değişken	Katsayı	Standart Hata
Ar-Ge	.7047***	.03469
Patent	.0512**	.02061
Marka	-.00228	.04506
Endüstriyel Tasarım	-.00853	.00649
Faydalı Model	.05206***	.01077
Sabit	.09222	.52570
F(5,11) = 552.60	Prob> F =0.0000	R ² = 0.73
***:%1; **:%5; *:%10 anlamlılık düzeyini ifade eder.		

Tablodaki verilere göre, Ar-Ge değişkeninin ve sınai mülkiyet haklarını temsil eden faydalı model değişkeninin katsayısı pozitif ve %1 düzeyinde anlamlı iken, sınai mülkiyet haklarını temsil eden patent değişkeninin katsayısı %5 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı; marka ve endüstriyel tasarım değişkenleri ise istatistiksel olarak anlamsızdır.

Söz konusu sonuçlara göre bölgesel ölçekte Ar-Ge, patent ve faydalı model değişkenlerinin ekonomik büyüme özelinde pozitif etkisi mevcuttur. Bununla birlikte marka ve endüstriyel tasarımın ekonomik büyüme üzerinde herhangi bir etkisi bulunamamıştır.

GENEL DEĞERLENDİRME, SONUÇ VE ÖNERİLER

Küreselleşme sürecinde, üretim ve piyasa ekonomilerinin entegre olması sonucu sermaye, emek, mallar ve hizmetler de uluslararası bir nitelik kazanmış, bunun sonucunda da artan iletişim ve bilgi teknolojileri “bilgi ekonomisi (knowledge economy)”ni oluşturmuştur. SMH da bilgi ekonomisinin en önemli varlıklarındandır. Çünkü bilgi ekonomilerinin yayılmasına katkıda bulunan SMH, bu yayılımın etkisiyle ekonomik büyüme üzerinde de pozitif ve anlamlı bir etki meydana getirebilmektedir. Ayrıca SMH yaratıcı zekâ ürünlerini ve Ar-Ge odaklı yeni teknolojileri destekleyerek, tüm bu oluşum sürecini koruma altına alan, ulusal yatırımcıları cesaretlendiren kurumsal bir koruma sağlamaktadır. Bu yasal düzenlemeler ile yenilikçinin buluşu üzerinden gelir elde etmesine olanak tanıyarak ekonomik büyüme üzerinde etkili olabilmektedir.

Ekonomik büyümenin temelinde yer alan bilgi odaklı yenilikler ile SMH'ye verilen önem Ar-Ge yatırımlarını ve teknoloji merkezli büyümeyi de beraberinde getirmektedir. Bir firmanın veya bir ülkenin teknoloji yeteneğini ölçmede en çok yararlanılan ölçüt Ar-Ge yatırımları olmaktadır. Yani, hem teknoloji üreten firma ve/veya ülkelerin hem de başka firma veya ülkelerden teknoloji ithal eden firma ve/veya ülkelerin tüm teknolojilerden daha iyi verim alabilmeleri için Ar-Ge yatırımlarının önemli bir yer edinmesi gerekmektedir. Ar-Ge yatırımları uluslararası piyasalarda ekonomik büyüme performansının rekabet gücünü belirleyen en kritik etmen olmaktadır.

Liberal iktisadi öğretinin var olmasıyla birlikte sınai mülkiyet haklarının güvence altına alınmasının ekonomik büyüme üzerinde önemli olduğu teorik olarak yıllardır savunulmaktadır. Son yıllarda ise bu sav ampirik çalışmalarda da yer almaya başlamıştır. Yapılan çalışmalar genel olarak, sınai mülkiyet haklarını tam ve etkin bir şekilde güvence altına alan ülkelerin başta ekonomik büyüme ve kişi başına düşen gelir düzeyi olmak üzere pek çok açıdan diğer ülkelerden üstün bir konumda bulduklarını göstermektedir.

İktisat literatürünün son dönem çalışmalarına bakıldığında, ekonomik büyüme üzerinde önemli olduğu düşünülen sınai mülkiyet hakları ile ilgili ampirik araştırmaların arttığı gözlemlenmektedir. Ama hala, sınai mülkiyet haklarının makro ekonomik performanslar üzerindeki etkilerini tanımlayan literatürün tamamen gelişemediği, gelişme sürecinde olduğu ifade edilmektedir. Uluslararası literatürde SMH korumasının ekonomik büyüme etkileri üzerine bir kesinlik tespit edilememiştir. Son dönemlerde Iftekhar ve Tucci, Josheski ve Koteski, Branstetter ve diğerleri, Kim ve diğerleri, Galinda ve Mendez, Leila ve Djilali, Pece ve diğerleri ile Pradhan ve diğerleri tarafından gerçekleştirilen uluslararası araştırmalar SMH'nin ekonomik büyüme üzerinde

pozitif etkisi olduğunu göstermekte iken, son dönemlerde SMH'nin ekonomik büyümeyi negatif etkilediğine ilişkin veriye ulaşılamamıştır. Ulusal literatürde ise SMH'nin ekonomik büyümeye etkisini inceleyen ilk çalışma olarak Dinçer (2007)'e rastlanılmıştır. Dinçer çalışmasında SMH korunma derecesinin araştırma sonucunu etkilediğini belirterek, SMH korunma derecesi ile ekonomik büyüme arasında pozitif yönlü bir ilişkiye ulaşmıştır. Son birkaç yıldır Türkiye'de bu alandaki çalışmaların arttığı, özellikle de araştırmaların patentin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerine değindiği gözlenmektedir. Işık(2014) ve Duman(2017)'in araştırmaları SMH türlerinden patentin ekonomik büyüme üzerinde pozitif etkileri olduğunu göstermekte

Bu çalışmada da Türkiye Düzey I Bölgeleri özelinde SMH türlerinden patent, marka, faydalı model, endüstriyel tasarımın ekonomik büyüme üzerindeki incelenmiştir. Araştırma sonuçları Duman (2017)'in SMH türlerinden patent ve faydalı modelin ekonomik büyüme üzerinde etkisinin mevcut olduğunu belirttiği çalışmasını desteklemektedir. Yapılan panel veri analizi sonuçlarında, sınai mülkiyet haklarından patent ile faydalı model değişkenlerinin ekonomik büyüme üzerinde anlamlı ve pozitif etkisi mevcut olduğu tespit edilmişken,Duman (2017)'dan farklı olarak sınai mülkiyet haklarından marka ve endüstriyel tasarımın ekonomik büyüme üzerinde anlamlı bir etkisi bulunamamıştır.

Ülkelerin SMH konusundaki gelişmelerini takip eden Türkiye, 2018 Fikri Mülkiyet Hakları Koruma Endeksinde 125 ülke arasından 66. sırada yer almakta iken Doğu Avrupa ve Orta Asya Bölgesinde 24 ülke arasından 12. sırada yer aldığı görülmektedir (Yased, 2019). Sonuçta, Türkiye'nin SMH açısından olumlu bir konumda olduğu ancak hala rekabet ettiği birçok ülkenin gerisinde kaldığı ve bu durumun da ekonomik büyümesi üzerinde etkili olduğu vurgulanmaktadır.

Türkiye çok yüksek ve sürdürülebilir bir büyüme potansiyeline sahip ülkeler arasında yer almaktadır. Bu potansiyeli ortaya çıkartabilmesi ve küresel güçlerle ekonomik alanda rekabet edebilecek bir konuma gelebilmesi için, SMH alanında daha üst düzeylere ulaşması ve bunu sağlamak için de gerekli olan kurumsal ve ekonomik reformları uygulayabilmesi önemli olmaktadır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- Adams, Samuel (2009), “**Intellectual Property Rights, Political Risk and Economic Growth in Developing Countries**”, Journal of Economics and International Finance, 1(6), 127-134.
- Akça, Emrah E. (2014), “**Doğal Kaynakların Ekonomik Gelişme Üzerine Etkisi: Seçilmiş Ülke Deneyimleri**”, Çukurova Üniversitesi SBE, Yüksek Lisans Tezi, Adana.
- Akçi, Yavuz ve Göv, Sabiha (2015), “**Üniversite Öğrencilerinin Marka Konusundaki Düşüncelerinin İncelenmesi**”, Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, Cilt:13, Sayı:2, 255-271
- Akçomak, İbrahim Semih ve diğerleri (2016), “**Bilim, Teknoloji Ve Yenilik Kavramlar, Kuramlar ve Politika**”, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul (Erkan Erdil, Mehmet Teoman Pamukçu, Murad Tiryakioğlu)
- Aktuğlu, K.İşıl ve Temel, Ayşen (2006), “**Tüketiciler Markaları Nasıl Tercih Ediyor?: Kamu Sektörü Çalışanlarının Giysi Markalarını Tercihini Etkileyen Faktörlere Yönelik Bir Araştırma**”, Ege Üniversitesi.
- Alfaro, Laura (2003), “**Foreign Direct Investment and Growth: Does the Sector Matter?**”, Unpublished Article, Harvard Business School, Boston.
- Alper, Değer (2011), “**Patent Değerlemesi ve Yeni Opsiyonlar**”, Business and Economics Research Journal, 2(1), 153-172.
- Andersen, Lill ve Babula, Ronald (2008),” **The Link Between Openness and Long-Run Economic Growth**”, Journal of International Commerce and Economics.
- Ata, A. Yılmaz ve Şahbaz, Ahmet (2013), “**The Relationship Between Property Rights and Economic Growth: Empirical Analysis on EU countries**”, Sosyo Ekonomi (2), 161-180.
- Barrios, Salvador, Bertinelli, Luisito ve Strobl, Eric (2010), “**Trends in Rainfall and Economic Growth in Africa: A Neglected Cause of the African Growth Tragedy. The Review of Economics and Statistics**”, 92(2), 350-366, [Abstract].
- Bessen, James ve Maskin, Eric (2009), “**Sequential İnnovation, Patents and Imitation**”, The RAND Journal of Economics Vol. 40(4), 611–635.
- Birinci, Yüksel (2013), “**Stratejik Bir Araç Olarak Patent**”, Siirt Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisadi Yenilik Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 1, (Temmuz)

- Borensztein, E., De Gregorio, J. ve Lee J. W. (1998), “**How Does Foreign Direct Investment Affect Economic Growth?**”, Journal of international Economics, 45(1), 115-135.
- Braga, Carlos ve diğerleri (2000), “**Intellectual Property Rights and Economic Development**”, World Bank Discussion Paper, Sayı:412.
- Brenner, Thomas ve Lee, Daniel (2014), “**Weather Conditions and Economic Growth-Is Productivity Hampered by Climate Change?**”, Working Papers on Innovation and Space, Sayı:06.14, Philipps-Universität, Marburg.
- Bruno, Michael ve Easterly, William (1998), “**Inflation Crises and Long-run Growth**”, Journal of Monetary Economics, 41(1), 3-26.
- Chen, Yongmin ve Puttitanun, Thitima (2005), “**Intellectual Property Rights and Innovation in Developing Countries**”, Journal of Development Economics, 78(2), 474-493.
- Clements, Benedict, Bhattacharya, Rina ve Nguyen Toan Q. (2003), “**External Debt, Public Investment, and Growth in Low-Income Countries**”, IMF Working Paper, WP/03/249.
- Coe, David T., Helpman, Elhanan (1994), “**International R&D Spillovers**”, European Economic Review 39 (1995) 859-887.
- Czech, Brian (2000), “**Economic Growth as The Limiting Factor for Wildlife Conservation**”, Wildlife Society Bulletin, 28(1), 4–15.
- Çakmak, Erol ve Gümüş, Sevda (2005), “**Türkiye’de Beşerî Sermaye ve Ekonomik Büyüme: Ekonometrik Bir Analiz (1960-2002)**”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 60(1), 59-72.
- Darrell, A.Posey ve Graham, Dutfield (1996), “**Beyond Intellectual Property: Toward Traditional Resource Rights for Indigenous Peoples and Local Communities**”, Canada
- Dell, Melissa., Jones, Benjamin F. ve Olken, Benjamin A. (2011), “**Temperature Shocks and Economic Growth: Evidence from the Last Half Century**”, American Economic Journal: Macroeconomics, 4(3), 66-95.
- Dutfield, Graham ve Suthersanen, Uma (2008), “**Global Intellectual Property Law**”, Edward Edgar Publishing, USA.
- Erdem, B.Bahadır (2002), “**Patent Hakkının Korunmasına ve Patent Hakkına İlişkin Sözleşmelere Uygulanacak Hukuk**”, Avrupa Patent Antlaşması ve Ekleri ile Genişletilmiş ve Yenilenmiş 2.Bası, İstanbul
- Eser, Burçin (2012), “**Ekonomik Büyüme ve İstihdam İlişkisi: Türkiye Uygulaması**”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Falvey, Rod, Foster, Neil ve Greenaway, David (2006), “**Intellectual Property Rights and Economic Growth**”, Review of Development Economics, 10(4) 700-719.

- Federal Trade Commission (2003), “**To Promote Innovation: The Proper Balance of Competition and Patent Law and Policy**”, A Report by the Federal Trade Commission.
- Fischer, Stanley (1991), “**Growth, Macroeconomics, and Development**”, NBER (National Bureau of Economic Research), *Macroeconomics Annual*, 6, 329 – 379.
- Fischer, Stanley (1993), “**The Role of Macroeconomic Factors in Growth**”, *Journal of Monetary Economics*, 32(3), 485-512.
- Gallup, John L., Sachs, Jeffrey. D., ve Mellinger, Andrew. D. (1999), “**Geography and Economic Development**”, *International Regional Science Review*, 22(2), 179-232.
- Gould, David M. ve William, Gruben C. (1996), “**The Role of Intellectual Property Rights in Economic Growth**”, *Journal of Development Economics*, 48: 323-350.
- Güneş, İlhami (2014), “**Patent Hakkı ve Bu Hakkın Komsu Kavram ve Hukuki Yollarla İlişkileri**”, *Adalet Dergisi*, Sayı:48, 189-207.
- Hassen, Ahmed S. (2017), “**Determinants of Economic Growth in Ethiopia: A Time Series Analysis, 1980-2014**”, Gazi University Institute of Social Science, MA Thesis.
- Helpman, E. (1993), “**Innovation, Imitation and Intellectual Property Rights**”, *Econometrica*, 61(6), 1247-1280
- Hu, Albert G.Z. ve Png, I.P.L.(2013), “**Patent Rights and Economic Growth: Evidence from Cross-Country Panels of Manufacturing Industries**”, *Oxford Economic Papers*, 675–698.
- Işık, Cem (2014), “**Patent Harcamaları ve İktisadi Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği**”, January – June (1), 69-86.
- Kahin (2003), <https://journals.uic.edu/ojs/index.php/fm/article/view/1036/957>, (14.05.2019)
- Kanwar, Sunil ve Evenson Robert (2003), “**Does Intellectual Property Protection Spur Technological Change ?**”, *Oxford Economic Papers* 55(2), 235-264.
- Keskin, Serap (2003), “**Fikri (Düşünsel) Mülkiyet Haklarında Patent ve Markanın Ceza Normları ile Korunması**”, Ankara
- Kılıçaslan, Yılmaz (2013), “**Ulusal Gelir ve Refahın Ölçümü, İktisada Giriş II**”, Ed: C. Necat Berberoğlu ve Levent Erdoğan, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını.
- Kılınç, Zeynep (2013), “**Türkiye’de Ekonomik Büyüme, İşsizlik, Enflasyon Arasında Nedensellik Analizi**”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Léger, Andréanne (2005), “**Intellectual Property Rights in Mexico: Do They Play a Role?**”, *World Development*, 33(11), 1865-1879.

- Mansfield, Edwin (1986), “**Patent and Innovation: An Empirical Study**”, Management Science, 32(2) 173-181.
- Mansfield, Edwin (1994), “**Intellectual Property Protection, Foreign Direct Investment and Technology Transfer**”, International Finance Corporation (IFC) Discussion Paper Number 19, The World Bank Washington, D.C.
- Mansfield, Edwin, Mark Schwartz ve Samuel Wagner (1981), “**Imitation Costs and Patents: An Empirical Study**”, The Economic Journal, 91(364) 907-918.
- Maskus, Keith E. ve diğerleri (2014), “**Intellectual Property Rights: Legal and Economic Challenges for Development**”, Oxford University Press, United Kingdom (İngiltere).
- Maskus, Keith E. ve Fink, Carsten (2005), “**Intellectual Property and Development**”, A copublication of the World Bank and Oxford University Press, Washington.
- Mello, Luiz R. de (1999), “**Foreign Direct Investment-Led Growth: Evidence from Time Series and Panel Data**”, Oxford Economic Papers, 51(1), 133-151.
- Meyer, Martin, Utecht, Jan Timm ve Goloubeva, Tatiana (2003), “**Free Patent Information as a Resource for Policy Analysis**”, World Patent Information, 25, 223–231.
- Morgül, Mehmet Fuat (2003), “**Avrupa Birliği ve Türkiye’de KOBİ - Patent İlişkisi**”, T.C. Türk Patent Enstitüsü Patent Dairesi Başkanlığı Uzmanlık Tezi, Ankara.
- Nişancı, Murat, Karabıyık, İlyas ve Uçar, Metin, “**Üst Orta Gelir Grubu Ülkelerinde Dış Ticaret ve İktisadi Büyüme**”, Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 12 (1).
- OECD (2004), “**Understanding Economic Growth: Macro Level, Industry Level, Firm Level**”, New York, Palgrave Macmillan.
- Özel, Hasan A. (2012), “**Ekonomik Büyümenin Teorik Temelleri**”, Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2(1), 63-72.
- Park W. ve Ginarte J. C. (1997), “**Intellectual Property Rights and Economic Growth**”, Contemporary Economic Policy, 15(1), 51-61.
- Park, W. (2005), “**Do Intellectual Property Rights Stimulate R&D and Productivity Growth? Evidence from Cross-national and Manufacturing Industries Data: Intellectual Property Rights and Innovation in the Knowledge-Based Economy**”, (edition) JonPutnam, Calgary University Press.
- Parlak yıldız, Fatma M. ve Güven, Alper E. (2015), “**Fikri Mülkiyet Hakları ve Bu Hakları Korumanın Ekonomik Önemi**”, Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 8(4): 29-39.
- Petrakos, George, Paschalis Arvanitidis ve Sotiris, Pavleas, (2007), “**Determinants of Economic Growth: The Experts’ View**”, Discussion Paper Series, 13(10), 245-276.

- Qian, Yi(2007), “**Do National Patent Laws Stimulate Domestic Innovation in Global Patenting Environment?**”, The Review of Economics and Statistics, 89(3) 436-453.
- Report of the Commission on Intellectual Property Rights (CIPRS) (2002), “**Integrating Intellectual Property Rights and Development Policy**”,London, http://www.iprcommission.org/papers/word/final_report/reportwordfinal.doc, (14.05.2019)
- Rodrik, Dani (2000), “**Institutions for High-Quality Growth: What They Are and How to Acquire Them**”, Studies in Comparative International Development, 35 (3), 3-31.
- Romer, Paul M. (1986), “**Increasing Returns and Long-Run Growth. Journal of Political Economy**”, 94(5), 1002-1037.
- Sachs, Jeffrey D., ve Warner, Andrew M. (1995), “**Natural Resource Abundance and EconomicGrowth**”, National Bureau of Economic Research Working Paper, Sayı:5398.
- Saleh, Nabil A.M. (2002), “**Research Management Issues in the Arab Countries**”, Higher Education Policy, 15, 225 – 247.
- Schneider, Patricia H. (2005), “**International Trade, Economic Growth and Intellectual Property Rights: A Panel Data Study of Developed and Developing Countries**”, Journal of Development Economics, 78, 529-547.
- Seiter, Bill Ve Seiter, Ellen (2012), “**The Creative Artist's Legal Guide: Copyright, Trademark and Contracts in Film and Digital Media Production**”, London
- Seyidoğlu, Halil (2006), “**İktisat Biliminin Temelleri**”, İstanbul: Güzem Can Yayınları.
- Shearer, Ronald A. (1961), “**The Concept of Economic Growth**”, Kyklos, 14(4), 497-532.
- Solow, Robert M. (1956), “**A Contribution to The Theory of Economic Growth**”, The Quarterly Journal of Economics, 70(1), 65-94.
- Soyak, Alkan (2005), “**Fikri ve Sınai Mülkiyet Hakları: Tanımı, Tarihsel Gelişimi ve GOÜ’ler Açısından Önemi**”, Legal Fikri Ve Sınai Haklar Dergisi, Sayı 1, 11-30
- Sözer, Şebnem F. (2006), “**The Contribution of Intellectual Property Rights Obtained by Small and Medium-Sized Enterprises to Economic and Technological Development: Policiesto be Implemented**”, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (A ThesisSubmittedtotheGraduate School of SocialSciences of Middle East Technical University).
- Suluk, Cahit (2004), “**Yeni Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu Telif Hakları ve Korsanlıkla Mücadele**”,Hayat Yayıncılık, İstanbul.
- Şimşek, Muammer ve Kadılar Cem (2010), “**Türkiye’de Beşeri Sermaye, İhracat Ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Nedensellik Analizi**”, CÜ İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi,11(1), 115-140.

- T.C. Sağlık Bakanlığı Avrupa Birliği Koordinasyon Dairesi Başkanlığı (2010), “**AB Birliği ve Sağlık Bakanlığı Uyum Çalışması**”, Ankara.
- Taban, Sami ve Kar, Muhsin (2006). “**Beşerî Sermaye ve Ekonomik Büyüme: Nedensellik Analizi, 1969-2001**”. Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi 6(1): 159-181.
- Takalo, Tuomas ve Kannianen, Vesa (2000), “**Do Patents Slow Down Technological Progress? Real Options in Research, Patenting and Market Introduction**”, International Journal of Industrial Organization, 18, 1105-1127.
- Taş, Seyhan (2006), “**Fikri Ve Sınai Mülkiyet Alanındaki Sorunlar, Gelişmeler ve Türkiye-AB İlişkileri Açısından Bir Değerlendirme**”, Selçuk Üniversitesi Karaman İ.İ.B.F Dergisi, Sayı 10.
- Tatoğlu, Ferda Yerdelen (2013), “**İleri Panel Veri Analizi**”, Beta Yayınları, Ankara.
- Türkiye Cumhuriyeti Resmi Gazete, **6769 Sayılı Sınai Mülkiyet Kanunu**, 10.01.2017, Sayı:29944, Başbakanlık Basımevi, Ankara.
- Tekil, Müge (1997), “**554 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname Çerçevesinde Endüstriyel Tasarım Kavramı ve Koruma Şartları**”, İstanbul.
- Tekinalp, Ünal (2004), “**Fikri Mülkiyet Hukuku**”, Güncelleştirilmiş ve Genişletilmiş 3.Bası, Kırklareli. (§1 N. 8, s.4)
- Tereshko, Oleksandra (2018), “**Kültürel Değerlerin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri**”, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Thorvaldur, Gylfason and Gylfi, Zoega (2006), “**Natural Resources and Economic Growth: The Role of Investment**”, The World Economy, 1091-1115.
- Tiryakioğlu, Bilgin ve diğerleri (t.y), “**Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği: Kobiler için Fikri ve Sınai Mülkiyet Hakları**”, Fikri ve Sınai Haklar Araştırma ve Uygulama Merkezi (FİSAUM).
- Torstensson, Johan (1994), “**Property Rights and Economic Growth: An Empirical Study**”, Kyklos, 47 (2), 231-247.
- Turhan, Salih E. (2007), “**Enflasyon ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği**”, Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.
- Türk Patent Enstitüsü, **10.Yıl Bülteni**, 2004
- TÜRK PATENT, <https://www.turkpatent.gov.tr/TURKPATENT/resources/temp/E77D19C9-A22C-446E-AEF9-D471ED9F8409.pdf>, 2014
- Ülkü, Hülya (2004), “**R&D, Innovation, and Economic Growth: An Empirical Analysis**”, IMF Working Paper, WP/04/185.

WIPO Intellectual Property Handbook, WIPO Publication No. 489 (E), Second Edition 2004, Reprinted 2008

WIPO, “**Patent Expert Issues: Layout Designs (Topographies) of Integrated Circuits**”, https://www.wipo.int/patents/en/topics/integrated_circuits.html, (14.05.2019)

Yang, Lei (2018), “**Industrial Design of Cultivation Architecture for Innovative Talents in Higher Education**”, 2018

Yanikkaya, Halit (2003), “**Trade Openness and Economic Growth: A Cross-Country Empirical Investigation**”, *Journal of Development Economics*, 72, 57 – 89

Yased (2019), <https://www.bloomberght.com/yased-fikri-haklarda-iyilesme-turkiyenin-rekabet-gucunu-arttirir-2214610>, 28.09.2019.

Yueh, Linda (2009), “**China’s Entrepreneurs**”, *World Development* Vol. 37(4), 778–786.

ÖZGEÇMİŞ

Hülya ÇUVALCI ÖZTÜRK, 06.05.1986 tarihinde Kocaeli İli İzmit İlçesi'nde doğdu. 2000 yılında Trabzon Şehit Yüzbaşı Cengiz Topel İlköğretim Okulu'nu; 2004 yılında Yabancı Dil Ağırlıklı İzmit Lisesi'ni, 2010 yılında Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü - Fen Fakültesi Matematik Bölümü'nü bitirdi. 2018 yılında ise Anadolu Üniversitesi – İktisat Fakültesi İktisat Bölümü'nü bitirdi. 2013 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalında İktisat Tezli Yüksek Lisans Programı'na başladı.

ÇUVALCI ÖZTÜRK, evli ve bir çocuk annesi olup, İngilizce bilmektedir.